

ПЛАН ЗА ДЕЙСТВИЕ
ЗА БРАДАТ ЛЕШОЯД *GYRAETUS BARBATUS*
(AVES: FALCONIFORMES)
В БЪЛГАРИЯ
2015-2024

Възложител: Министерство на околната среда и водите

Съставил: СНЦ „Зелени Балкани - Стара Загора“
Фонд за дивата флора и фауна
Дружество за защита на хищните птици

Планът е изготвен в съответствие с изискванията на НАРЕДБА № 5 на МОСВ от 01.08.2003 г. (ДВ, бр.73/19.08.2003 г.) за подготовка на планове за действия за растителни и животински видове.

Съставители:

Елена Кметова-Биро (Зелени Балкани), Емилиян Стойнов (ФДФФ), Ивелин Иванов (Зелени Балкани), Георги Стоянов (ДЗХП)

Сътрудници:

Илиян Стоев, Любомир Янков, Симеон Марин, Ивайло Клисуров, Градимир Градев, Елена Стоева, Златка Николова, Иванка Личева, Николай Арабаджиев, Йорданка Василева, Darren Weeks (Зелени Балкани), Христо Пешев (ФДФФ), Тодор Митков, Борислав Борисов

Изданието или части от него могат да бъдат възпроизвеждани при надлежно посочване на източника.

Препоръчителен начин на цитиране:

Кметова-Биро Е., Е. Стойнов, И. Иванов. 2015. План за действие за брадатия лешояд (*Gypaetus barbatus*) в България: 2015 – 2024, МОСВ, Зелени Балкани, ФДФФ, София,

© СНЦ Зелени Балкани - Стара Загора

Гр. Стара Загора, ул. Стара планина № 9

тел. (042) 622401

ел. поща: officesz@greenbalkans.org

<http://greenbalkans.org>

© Фонд за дивата флора и фауна

Благоевград, ул. Иван Михайлов 49

тел. (073) 88 14 40

ел. поща: pirin@fwff.org

<http://fwff.org>

© Снимки на корицата: Darren Weeks, Спасителен център за диви животни, Зелени Балкани - Стара Загора

Съдържание

I.	ВЪВЕДЕНИЕ	5
1.1.	Основание за разработване на плана.....	5
1.2.	Предназначение и особености на плана.....	5
1.3.	Цел на Плана	6
II.	ОПИСАНИЕ НА БИОЛОГИЧНИТЕ ОСОБЕНОСТИ И ЕКОЛОГИЧНИ ИЗИСКВАНИЯ НА ВИДА.....	8
2.1.	Таксономия и номенклатура.	8
2.2.	Национален и международен законов статут и природозащитен статус.....	8
2.3.	Морфологично описание на вида.....	9
2.4.	Разпространение и качество на съвременното местообитание	10
2.5.	Биология на вида	16
III.	ОБЩ АНТРОПОГЕНЕН НАТИСК, ЗАПЛАХИ И ЛИМИТИРАЩИ ФАКТОРИ	21
3.1.	Причини за изчезването на вида в България	21
3.2.	Заплахи и лимитиращи фактори и потенциални съвременни заплахи за вида при успешното му възстановяване.....	22
3.2.1.	Критично ниска численост и фрагментация на популациите	22
3.2.2.	Биология на вида	23
3.2.3.	Отравяне (залагане на отровни примамки срещу хищници).....	23
3.2.4.	Отравяне (пестициди, използвани в земеделието, дератизация)	26
3.2.5.	Химично замърсяване	27
3.2.6.	Отравяне с олово (отравяне при поглъщане на сачми от отстреляни животни) 28	
3.2.7.	Незаконен отстрел	28
3.2.8.	Загуба и влошаване на местообитания.....	29
3.2.9.	Сблъсък с електропроводи и токови удари.....	30
3.2.10.	Сблъсък с ветрогенератори	31
3.2.11.	Безпокойство	32
3.2.12.	Намаляване на хранителната база	32
3.2.13.	Промени в трупосъбирателната дейност в селското стопанство	35
3.2.14.	Ограничени дивечови запаси и плътност	36

3.2.15.	Ниска природозащитна култура.....	37
IV.	ПОЛИТИКИ, ЗАКОНОДАТЕЛСТВО И ПРЕДПРИЕТИ МЕРКИ ЗА ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ И ОПАЗВАНЕ	39
4.1.	Политики и законодателство	39
4.2.	Предприети мерки за опазване	40
V.	НЕОБХОДИМИ МЕРКИ ПО ОПАЗВАНЕ	44
5.1.	Възстановяване на брадатия лешояд, чрез освобождаване в природата (реинтродукция) на птици отгледани на затворено	44
5.2.	Законови и институционални мерки за защита на вида, политики, разработване на стратегически документи, разширяване на националната екологична мрежа за опазването му	47
5.3.	Възстановителни, поддържащи и други природозащитни мерки за вида.....	50
5.4.	Възстановителни или поддържащи мерки за местообитанията на брадатия лешояд	51
5.5.	Мониторинг на вида и местообитанията	54
<u>VI.</u>	Мерки за обществено осведомяване	55
VII.	НАБЛЮДЕНИЕ И КОНТРОЛ НАД ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА ПЛАНА.....	59
7.1.	Мониторинг	59
7.2.	Ревизия	68
VIII.	ОПИСАНИЕ И ОБОСНОВКА НА ПРИОРИТЕТНИТЕ РАЙОНИ ЗА ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ НА ГНЕЗДЯЩАТА ПОПУЛАЦИЯ НА БРАДАТ ЛЕШОЯД В БЪЛГАРИЯ.....	69
8.1.	Стара планина, със следните подрайони:	69
8.2.	Рило-Родопски масив със следните подрайони:	
<u>IX.</u>	Бюджет и Времева рамка	78
	ЛИТЕРАТУРА.....	85
	ПРИЛОЖЕНИЯ	89

I. ВЪВЕДЕНИЕ

1.1. Основание за разработване на плана

Предмет на настоящия план за действие е разработването на дългосрочна стратегия, посочването на мерките, участниците и планирането на дейностите, които да доведат до възстановяването на брадатия лешояд (*Gypaetus barbatus*) като гнездящ вид в България, предвид ключовата му роля в екосистемите, неговото потенциално стопанско значение и поетите от страната ни международни ангажименти.

Брадатият лешояд е защитен вид, включен в приложение 2 и 3 на Закона за биологичното разнообразие. Видът е в приложение II на Конвенцията за опазване на мигриращите биологични видове диви животни (Бонска Конвенция), Конвенцията за опазване на европейската дива флора и фауна и природните местообитания (Бернска Конвенция) и Конвенцията по международната търговия със застрашени видове (CITES Конвенция).

Брадатият лешояд е класифициран като „изчезнал вид“ в Червената книга на България (Боев 2011). Включен е в Световния Червен списък, като „Полузастрашен“ (*Near Threatened*) от Международния съюз за защита на природата (BirdLife_International 2015), поради умерено бързо намаляване на популацията за последните три поколения. Европейската популация е претърпяла драматичен спад, довел до пълно изчезване на вида като гнездящ от Алпите, Балканите, Карпатите, Кипър и Сицилия (*План за действие за брадатия лешояд в ЕС, 1997*). Въпреки всички природозащитни мерки и текущи програми за реинтродукция, съвременната популация на вида се оценява на едва 1300-6700 половозреели индивиди, при тенденция на умерен спад (BirdLife_International 2015).

В България видът е изчезнал като гнездящ вероятно в края на 50-те години, като оттогава има единични наблюдения в Източни Родопи и Югозападна България, но няма потвърдена двойка (Боев 2011).

Основанието за разработването на Плана за действие за брадат лешояд произтича от чл.52, ал. 1 и 2 и чл. 53, ал. 4 от Закона за биологичното разнообразие.

Планът се разработва като практически официален документ, който да осигури изпълнението на целите, заложи в Плана за реинтродукция и консервация на лешоядите на Балканите (2002), съгласно подписания между Министерството на околната среда и водите и Консорциум от 18 неправителствени организации Меморандум за разбирателство за опазване на лешоядите в Европа (2005).

1.2. Предназначение и особености на плана

Планът за действие е официален практически инструмент за възстановяване на изчезналата гнездяща популация на брадат лешояд в България. Той предлага схема за практическо повторно въвеждане, опазване и мониторинг на вида, заедно с конкретни мерки за гарантиране подходящи условия за възстановяването му, чрез ограничаване на отрицателните въздействия и подобряване състоянието на подходящите местообитания. Така Планът насърчава и подпомага действията на институциите, за да осигури приоритет

на финансирането на дейности по опазването, да се попълнят пропуските в познанието и се осигури устойчивост за възстановяването на вида в България.

1.3. Цел на Плана

Разработването на Национален план за действие и стратегия за възстановяване гнездящата популация на брадация лешояд в България цели да създаде предпоставки за успешното възстановяване на изчезналия от България вид брадат лешояд. Целта е съгласувана с приоритетите на Европейския план за действие за брадация лешояд (Heredia and Heredia 1997).

Целта на Плана е:

- **в краткосрочен план** – до 2020 година да продължат стартиралите през 1990 година усилия за създаване на условия за повторно въвеждане на брадация лешояд в България, като в резултат се осигурят подходящи места за гнездене на минимум 10 двойки на територията на страната.
- **в средносрочен план** – до 2030 година да се започне пускане в природата на брадати лешояди отгледани на затворено в подготвените за целта места;
- **в дългосрочен план** – до 2040 година да се създаде гнездяща популация на брадация лешояд в страната, да се стабилизира и увеличи числеността на вида, като се възстановят заеманите от него в по-ранни периоди местообитания (минимум 10 двойки), и да се постигне устойчиво съжителство с човека.

Подцели на Плана за действие:

- систематизиране и обновяване на наличната информация за биологията и екологията на вида, неговото съвременно разпространение, състояние на популацията и местообитанията;
- набелязване на стратегия, която да доведе до възстановяване популацията на вида и стабилизиране на неговата численост в България, предвид съществуващия международен опит и национална експертиза и капацитет;
- широко обществено обсъждане на предвидените дейности по опазване, с участието на различни институции, организации и заинтересовани страни;
- реализиране на конкретни поддържащи, възстановителни и др. природозащитни дейности;
- ограничаване на действието на фактори с потенциално отрицателно въздействие върху вида;
- създаване на „популация на затворено“, която да осигурява птици за програмата за освобождаване на птици (минимум 3 размножаващи се двойки)

- идентифициране на необходимостта от допълнителни проучвания и планиране на тяхното осъществяване;
- определяне на необходимите средства за изпълнение на дейностите по опазване;
- идентифициране на конкретни заинтересовани и отговорни лица в осъществяването на предвидените дейности по опазване.

Методология на плана

Настоящият план е изготвен на базата на подробен анализ на наличната информация за вида в страната, неговите екологични потребности и предпоставки за възстановяване в България, преглед на наличната информация за успешни стратегии за повторно въвеждане на вида, преглед на съществуващата национална експертиза и капацитет и направени до момента усилия в тази насока. Мерките в този план са базирани на предпроектното проучване за вида (Ivanov *et al.*, 2009) изготвено в рамките на специализиран проект, финансиран от ФЗД и Екообщност и актуализирано през 2014 г. в рамките на проект „Завръщане на лешоядите в България” LIFE08 NAT/BG/278.

Процес на разработване на плана

Настоящият план се изготвя от екип експерти от ФПС «Зелени Балкани», Фонд за дивата флора и фауна (ФДФФ) и Дружество за защита на хищните птици (ДЗХП), в рамките на проект «Възстановяване популациите на едрите европейски лешояди в България», финансиран чрез инструмента LIFE на Европейската Общност. Изработен е на базата на изменение и допълнение на първата неофициална чернова на „План за действие и национална стратегия за възстановяване на гнездящата популация на брадатия лешояд в България”, предложена през 2002 г. от Федерация Зелени Балкани. Последният документ, макар да не е бил приет официално от държавните институции, (поради липсата на такъв законов инструмент по онова време) е бил използван, като ориентир в работата на повечето ангажирани с темата НПО. Създаденият капацитет, положените усилия, натрупаният опит, международните контакти създадени на базата на планираните през 2002 година дейности и необходимостта от поставяне на дейността по възстановяване на брадатия лешояд в България на законова основа, дават основание да се изработи настоящият план и с актуалния инструментариум на националното законодателство, да бъде въведен в правния мир на страната.

Планът е представен за разглеждане от заинтересувани експерти и НПО, като са взети предвид всички бележки и предложения.

II. ОПИСАНИЕ НА БИОЛОГИЧНИТЕ ОСОБЕНОСТИ И ЕКОЛОГИЧНИ ИЗИСКВАНИЯ НА ВИДА

2.1. Таксономия и номенклатура.

Брадат лешояд - *Gypaetus barbatus* (Linnaeus, 1758), брадат орел, костобер, алпийски орел. Amadon and Bull (1988) предполагат, че видът не е истински лешояд и че най-близкосвързания му вид е египетския лешояд *Neophron percnopterus*.

Съвременни молекулярни изследвания потвърждават, че *Gypaetus barbatus* и *Neophron percnopterus* са близки видове, формиращи един филогенетичен клон - *Gypaetinae*, който включва палмовия лешояд (*Gypohierax angolensis*) и мадагаскарския орел змияр (Lerner and Mindell 2005).

Политипичен вид, номинантният подвид *G. b. barbatus* (Linnaeus, 1758) се среща в планинските части на Мароко, Алжир и вероятно Тунис; подвидът *G. b. aureus* (Hablizl, 1783), разпространен в планините на Южна Европа и югозападна и централна азия от Франция и Испания до Монголия и централен Китай, от Близкия Изток на юг до около Синай. Третият подвид, *G. b. meridionalis* (Keyserling and Blasius, 1840) е описан за югозападните части на Арабския полуостров и от Судан и източна Африка на юг до южна Африка, като популациите, населяващи хълмовете на север от Червено море вероятно също принадлежат към този подвид (Cramp, Simmons et al. 1980; Симеонов, Мичев et al. 1990).

В България се е срещал подвидът *Gypaetus barbatus aureus* (Hablizl, 1783) (Симеонов, Мичев et al. 1990).

2.2. Национален и международен законов статут и природозащитен статут

- **Законов статут**

Поставянето на брадатия лешояд под защитата на закона в България се предприема още в началото на ХХти век (1927), провокирано от случаите на безразборен отстрел и неселективно отравяне.

По-късно видът е категоризиран като „защитен вид“ и в Закона за защита на природата, обнародван през 1962 г.

Макар и считан за изчезнал от гнездящата фауна на България, поради спорадичните наблюдения на единични индивиди, брадатыят лешояд не е изключен от по-нататъшното българско природозащитно законодателство.

Понастоящем брадатия лешояд е обявен за защитен вид, включен в Приложение 2 към чл. 6, ал. 1, т. 2 и 3, и Приложение 3 към чл. 37 на Закона за биологичното разнообразие (Обн. ДВ. бр. 77 от 9 Август 2002 г.).

Брадатыят лешояд е вписан в приложенията на следните международни природозащитни документи, ратифицирани от България:

Приложение II на Конвенцията за опазване на мигриращите биологични видове от диви животни (Бонска Конвенция), ратифицирана от България на 23.07.1999 г. и влязла в сила от 01.11.1999 г.

Приложение II на Конвенцията за опазване на европейската дива флора и фауна и природните местообитания (Бернска Конвенция), ратифицирана от България на 25.01.1991 г. и влязла в сила от 01.05.1991 г.

Приложение II на Конвенцията по международната търговия със застрашени видове (CITES Конвенция), ратифицирана от България през 1990 г. с решение на Великото народно събрание и влязла в сила от 16.04.1991 г.

Видът е включен и в приложението към Резолюция № 6 (1998) на Постоянния комитет на Бернската конвенция.

Видът е включен в Приложение 1 на Директива 2009/147/ЕС за опазване на дивите птици. Като страна членка на ЕС и в съответствие с разпоредбите на Чл. 1, 2, 3 и 4 от Директивата, България трябва да осигури защита на вида и предприеме специални консервационни мерки за неговите местообитания.

- **Природозащитен статус**

Поради липсата на потвърдени данни за гнездене, през 1985 г. брадатият лешояд вече е класифициран като „изчезнал вид“ в изданието на Червената книга на България (Боев, 1985).

Обновеното издание на Червената книга на България (Боев, 2011) отново поставя вида в категория „изчезнал“.

Включен е в Световния Червен списък, като „Почти застрашен“ (*Near Threatened*) от Международния съюз за защита на природата (*IUCN Red List, 2014*), поради умерено бързо намаляване на популацията за последните три поколения. Европейската популация е претърпяла драматичен спад, довел до пълно изчезване на вида като гнездящ от Алпите (понастоящем успешно реинтродуциран), Балканите, Карпатите, Кипър и Сицилия (*План за действие за брадатия лешояд в ЕС, 1997*). Въпреки всички природозащитни мерки и текущи програми за реинтродукция, съвременната популация на вида се оценява на едва 1300-6700 половозреели индивиди, при тенденция на умерен спад (*BirdLife International, 2015*).

2.3. Морфологично описание на вида.

Много едра граблива птица. Дължина на тялото 100-115 см (опашка 42-44 см), размах на крилете 266-282 см (Cramp, Simmons et al. 1980). Крилете и опашката значително по-дълги от тези на другите видове лешояди. Женската по-едра от мъжкия, без видим полов диморфизъм, но с ясно изразен възрастов диморфизъм (Cramp, Simmons et al. 1980).

Възрастните се отличават с ясен лицев рисунък – черни задочни ивици, които завиват назад и ограждат темето, докато юздичката, челото и петното на бузите са покрити с четинковидни черни перца, които на подбордието образуват своеобразна „брада“ (Симеонов, Мичев et al. 1990), (Cramp, Simmons et al. 1980). Гърбът, крилете и опашката са черно-кафяви, контрастиращи на ярко оранжево-жълто тяло и жълтеникава, понякога дори бяла, глава (Симеонов, Мичев et al. 1990), (Cramp, Simmons et al. 1980). Характерно за дивите представители на вида е богатият оранжево-охрист цвят на гърдите, врата и главата, което е малко по-интензивно при женските индивиди (Negro, Margalida et al. 1999). Установено е, че това оцветяване се получава от кални бани в почви, съдържащи оловни оксиди (Berthold 1967). Предвид факта, че полагатено на цвят върху перата е умишлено; дивите брадатите лешояди проявяват изключително грижлива селекция на местата, където правят кални бани в червеникави почви; а отглежданите в плен птици прекратяват „къпането“ при безпокойство, една от хипотезите е, че интензивността на оцветяването отразява статуса на дадената птица (Berthold 1967).

Младите са с черна глава, като горната страна на тялото е черно-кафява, а долната – сиво-кафява (Симеонов, Мичев et al. 1990).

В полет видът се отличава с кръстовиден силует с дълги, заострени криле и леко заоблена ромбовидна опашка, характерна за всички възрасти (Cramp, Simmons et al. 1980). Насрещният профил при летеж е прав (или с леко увиснали първостепенни махови пера), като при спускане се извива лъкообразно и напомня профила на сокол (Cramp, Simmons et al. 1980).

Кацнал, в спокойно състояние, е наведен косо напред, с вдигната глава и крила, които са отделени от опашните пера (Cramp, Simmons et al. 1980).

2.4. Разпространение и качество на съвременното местообитание

- **Общо разпространение на вида**

Палеомонтанен вид (Симеонов, Мичев et al. 1990), с изключително голям ареал, оценен на около 8,840,000 км² (BirdLife_International 2012).

В Европа понастоящем се среща като гнездящ вид единствено в Андора, Испания (Навара, Арагон и Каталуния, целите Пиренеи), Франция (Пиренеите, Корсика и успешно реинтродуцирана популация в Алпите), Гърция (остров Крит) и Турция (цяла Анатолия) (Heredia and Heredia 1997) (BirdLife_International 2012). Повече от половината от европейската популация на вида гнезди в Турция, като има 30-40 размножаващи се двойки в Кавказ, основно в Грузия (Tucker and Heath 1994).

В Африка видът гнезди в Мароко и Алжир; западна Африка – Етиопия, Кения и Уганда; както и Мала Азия, на юг до Синайския полуостров и източното крайбрежие на Червено море, както и в южна Африка – ЮАР (Симеонов, Мичев et al. 1990; Heredia and Heredia 1997; BirdLife_International 2012).

Голяма част от популацията гнезди в Централна Азия и Хималаите – Памир, Алтай, Западен и Среден Китай (Heredia and Heredia 1997); (Hoyo, Elliott et al. 1994); (Симеонов, Мичев et al. 1990).

Видът претърпява рязък спад през XIX-XX век в Европа, като документирано изчезва от Германия до 1855 г., Швейцария до 1884 г., Босна и Херцеговина до 1893 г., Австрия до 1906 г., Италия до 1913 г., Румъния до 1935 г., Чехословакия до 1942 г., Сърбия и Черна гора до 1956 г., България до 1966 г. и Македония до 1990 г (Tucker and Heath 1994).

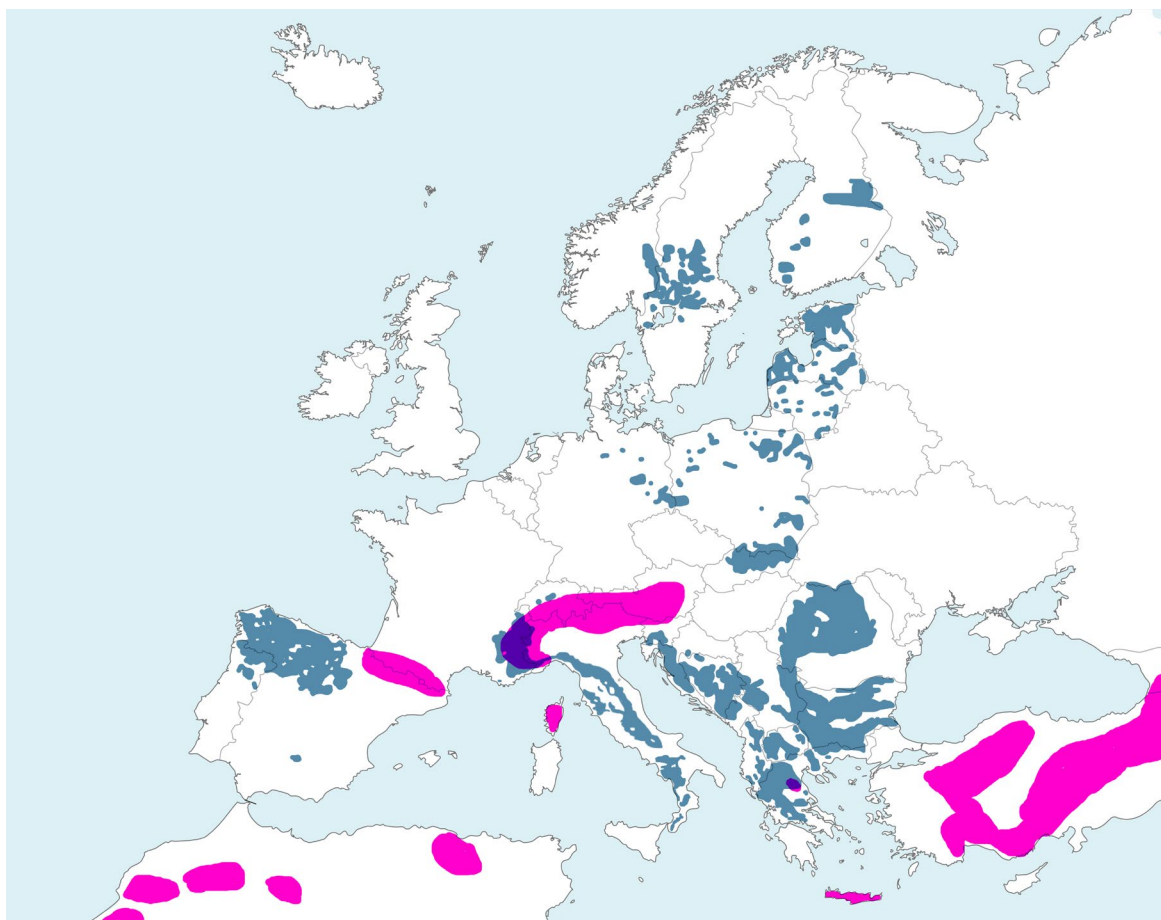
През 1978 г. стартира проект за реинтродукцията на брадация лешояд в Алпите, с формирането на 12 размножаващи се двойки в плен и освобождаването на 4 птици в Австрийските Алпи през 1986 г. (Frey and Walter 1989). През 1997 г., след освобождаването на общо 72 брадати лешояди от 5 места (в периода 1978-1997) и наличието на 37-44 свободно летящи птици; се излюпва първото малко от реинтродуцирани брадати лешояди на територията на Алпите (IBM_Network 2012).

През 2006 г. започват усилия по реинтродукция в Андалусия (Испания), където до 2014 г. са освободени общо 31 брадати лешояди. През 2014 г., едва девет години след първото освобождаване, в Андалусия за първи път на свобода се излюпва малко (VCF 2015).

В периода 1978-2014 г. в плен са излюпени общо 435 малки брадати лешояди, 235 от тях освободени в три пилотни проекти (Алпите; Андалусия (Испания) и Франция) (Frey and Llopis 2014).

Още през 2011 г. в Алпите на свобода са излюпени и отгледани общо 14 малки, което е рекордна численост от началото на програмата за реинтродукция (Izquierdo and Zink 2011). Към 2014 г., след освобождаването на общо 203 брадати лешояди, на територията на Алпите са отчетени общо девет гнездящи двойки във Франция, десет в Швейцария, девет в Италия и три в Австрия (VCF 2015).

С това европейската численост на вида понастоящем се оценява на 303-706 двойки (без малките популации гнездящи в Андора и Азербейджан), като общата тенденция остава неизвестна (Barov and Derhé 2011).

Фигура 1. Разпространение на вълка в Европа (сиво) (по Kaczensky et al., 2013) и разпространение на брадация лешояд в Европа (цикламено) (IUCN Red List, 2014).

- **Историческо разпространение и численост на вида в България**

В миналото често срещан в Рила, Стара планина, Витоша и Родопите (Христович 1894). В края на XIX век започва спадът му в Западна Стара планина, където последните наблюдения на района на Арабаконак (1 екз.) и Баба планина (2 екз.) са регистрирани през 1893 г. (Дончев 1970), със съобщения за гнездене и по скалните венци във Видински окръг, но по-късно напълно изчезнал оттам (Джунински 1980). Също оттогава са и последните наблюдения на Reiser (1894) на брадати лешояди в Карловския и Калоферския Балкан, до връх Ботев, но видът е посочен като „пред изчезване“ за района (Дончев 1974).

Според съвременен анализ на хранителната база, местообитанията, социално-икономически и етнографски фактори и на базата на сравнение с популацията в Пиринеите днес, може да се предположи, че в България до края на XIX век са гнездили между 100 и 200 двойки брадати лешояди.

В началото на XX век все още често установяван, още редовно мътещ във високите планина на България, особено в Рила, Родопите и Пирин, но след войната намалява

заради произволен отстрел от войниците и използването на отровни примамки за вълци (Boetticher 1927).

Около 50-те години на XX век вече не са ясни гнездовите находища на вида и точната му численост (Симеонов 1962).

Съобщават се наблюдения за Рила – двойка между хижите Грънчар и Заврачица (1948 г.) (Симеонов 1962), гнездо на връх Попова шапка (Патев 1950) и двойка в околностите на връх Мальовица (1954) (Боев 1985).

По същото време има единично наблюдение на екземпляр, вероятно прелетял от Турция, в Странджа (1954) (Симеонов 1962).

За Пирин се счита, че последната двойка брадати лешояди е открита отровена в района на Добринище през 1958 г. (Боев and Мичев 1981).

По-късно от това, видът се съобщава единствено за Родопите - 14.9.1957 (Robel, Konigstedt et al. 1972) и Източна Стара планина – 28.05.1957 – в района на Сливен (Robel, Konigstedt et al. 1972). През 1961 г. възрастен екземпляр е наблюдаван в района на Сините камъни, между Чаталка и Кутелка (Симеонов 1962). През май 1972 г. е намерен един убит с отрязани крака екземпляр в Сините камъни край Сливен (Дончев 1974).

След това видът се счита за изчезнал като гнездящ от България (Стойнов 2007).

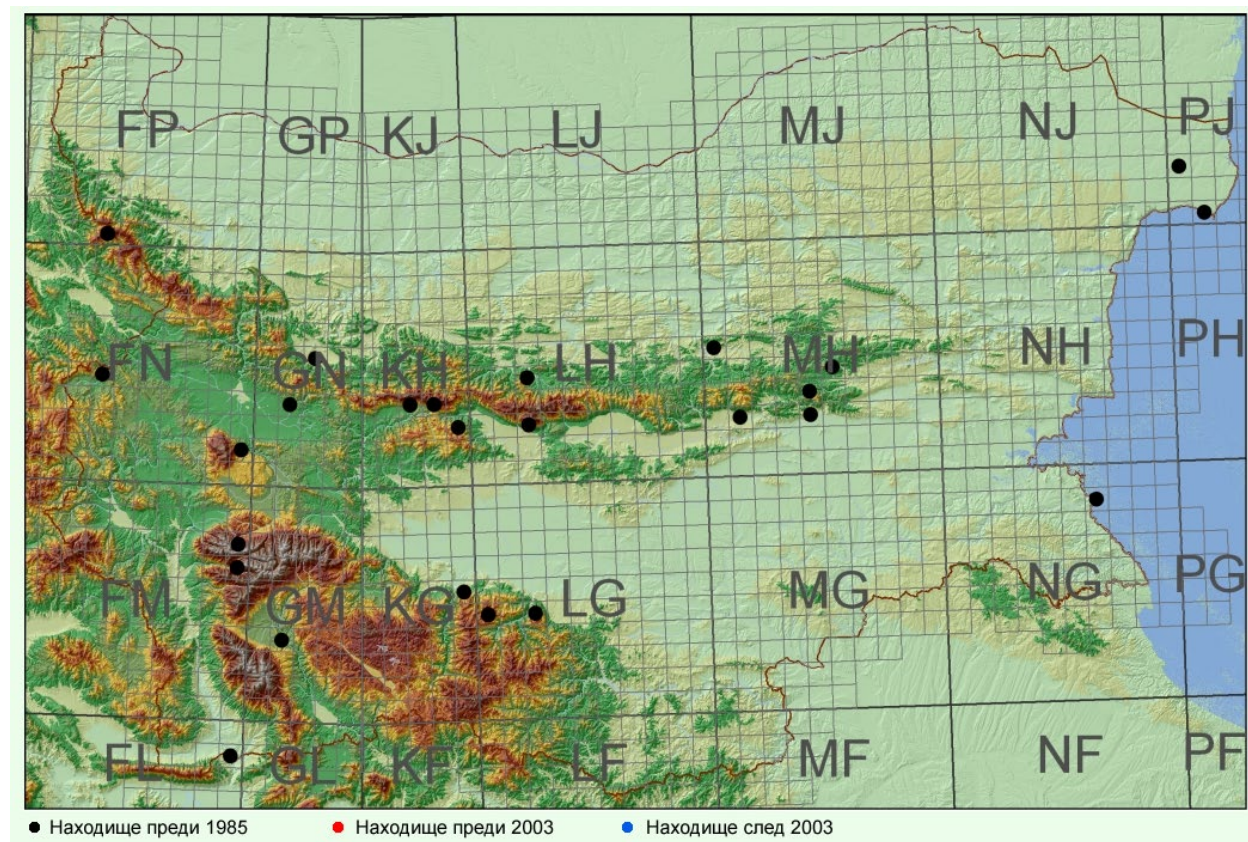
На 20.10.1980 г. край с. Вранино, Добричко, е уловен млад брадат лешояд със съмнения за отравяне (Нонев 1982). Птицата е рехабилитирана и откарана в Зоолгическата градина на Добрич, но по-късно е отвлечена оттам с цел връщането ѝ в природата. В процеса на тренирането ѝ за полет избягва и впоследствие е намерена убита и с отрязани крака (НБОИ-БДЗП). По същото време с намирането на първата птица, друг млад брадат лешояд е наблюдаван край Калиакра, в местността Болата (Нонев 1982). Има данни за единична птица (в района на град Златоград), наблюдавана да навлиза в българска територия откъм Гърция в Източните Родопи до към 1985 г. (Ben Halmann, лично съобщение).

• Съвременно разпространение и численост на вида в България

Докъм 1990-те години на XX век липсват наблюдения на вида (Стойнов 2007). След 1994 г. зачестяват съобщенията за единични скитащи птици в Южна България – основно Източни Родопи и Югозападна България (Стойнов 2007). На 21.03.1994 г. млад екземпляр е установен на площадка за подхранване на лешоядни птици край Маджарово (Христов and Христова 1994). Има две последващи наблюдения от същата площадка – на четиригодишен индивид, отчетен на 06.05.1994 г. и на полово незрял екземпляр, наблюдаван на 07.03.1999 г. (Stoynov 1999). През 2001 г. има серия отделни наблюдения – възрастен индивид, наблюдаван на 23.01. в полет до с. Черешница, Благоевградско (Stoynov 2003); млад екземпляр, установен на 06.05. до с. Ощава, Благоевградско (Станчев, по (Стойнов 2007)); едногодишен индивид, отчетен на площадката за подхранване на лешоядни птици, поддържана от БДЗП край яз. Студен кладенец, Източни Родопи, на 25.05. (Куртев и Демерджиев, по (Стойнов 2007)) и възрастен екземпляр, наблюдаван от местни ловци в района на с. Долна Градешница, Благоевградско, през декември (Стойнов

2007). Брадат лешояд с неустановена възраст е наблюдаван до вр. Суха вапа, Рила (А. Пулев, по (Стойнов 2007)).

Въпреки тези единични наблюдения, липсват категорични данни за размножаване на брадати лешояди в България, макар да се допуска евентуално инцидентно гнездене на една двойка (Стойнов 2007). Към края на 2014, понеже от повече от 5 години няма наблюдения на брадати лешояди в България и в близост до страната в съседните държави, може да се приеме, че не само, че няма вероятност за гнездяща двойка, но и вероятно няма нито една оцеляла птица от вида. Последното съобщено наблюдение за Балканите през 2013 за възрастна птица в Босна и Херцеговина (Саша Маринкович, лич. съоб.) не се потвърди от последващи посещения и е възможно да се отнася, за скитаща птица от нарастващата реинтродуцирана популация в Алпите.

Фигура 2. Съвременно разпространение на вида в България (Боев и кол. 2011)

- **Качество на съвременното местообитание**

Вероятно брадатыят лешояд е изчезнал от страната предимно поради интензивна и повсеместна употреба на отровни примамки (основно стрихнин) за унищожаване на хищници (най-вече вълк) и планирано избиване на хищни птици до около 70-те години на XX век. Днес тези фактори са силно ограничени поради влизане в сила на няколко международни и национални нормативни акта забраняващи употребата на отровни примамки за унищожаване на хищници и пълната защита на грабливите птици. Макар и

рядко днес отровни примамки за унищожаване предимно на вълци и скитащи кучета и по-малко на чакали и лисици се използват нелегално. Интензивността на този фактор днес е много по-малка отколкото в средата на XX век.

Понастоящем броя на селскостопанските животни е много нисък като цяло за страната, с някои изключения, където средната гъстота и пасищно отглеждане са актуални и в полза на лешоядите – Източни Родопи и Източна Стара планина и Пирин/Кресненски пролом.

Популациите на дивите копитни също са критично намалели, в сравнение със средата на XXти век, най-вече поради факторите браконьерство и промяна в местообитанието им. От друга страна, през последните години се забелязва слаба тенденция към повишаване популациите на някои диви копитни (най-вече дива коза, сърна, вероятно елен лопатар). Тази тенденция се дължи най-вече на сравнително намаления браконьерски натиск, намаляване на безпокойството в резултат на обезлюдяването на селата и възстановяващи се практики по размножаване и разселване на дивеч в ловните стопанства.

Възстановяването на дивите копитни и увеличаването на популациите им ще има двойко значение за лешоядите – увеличаване на харинтелната база и намаляване на конфликта човек-вълк, базиран на щетите върху добитъка.

Изкуственото подхранване на лешоядите, въведено в международната природозащита през периода 1960-1980 и прилагано и у нас след 1984 година, е основно средство за елиминиране на отрицателното въздействие върху лешоядите от нелегалното използване на отровни примамки и осигуряване на достъп на лешоядите до естествения отпад на селскостопански животни. Последният е труднодостъпен за лешоядите, най-вече поради действащата екарисажна система за събиране и унищожаване на трупове на селскостопанските животни. Естественият отпад от умрели животни е ставал по-трудно достъпен, защото с течение на времето, от Освобождението до днес, площите заети с гори се увеличават и много от откритите пространства в миналото, сега са заети от средно- и високостеблена горска растителност или най-малко от храсти. В такива условия лешоядите не кацат да се хранят, дори и да имат възможност да забележат труп на умряло животно сред гъстата растителност или да разберат за наличието му по поведението на други животни – гарвани, врани, лисици, кучета и т.н.

Голяма част от известните от близкото минало гнездови местообитания на брадация лешояд попадат в защитени територии – национални и природни паркове, резервати, защитени местности и защитени зони по ЗБР. Тези места към днешна дата предоставят подходящ комплекс от условия за връщането на вида. Под въпрос е единствено наличието и достъпността на хранителната база за брадация лешояд във високопланинските части на Рила, Пирин, Стара планина и Родопите, където броят на дивите чифтокопитни (дива коза, сърна, благороден елен, лопатар) е сравнително ограничен и недостатъчен или недостъпен. В последните години се наблюдава увеличаване на броя (най-вече поради стартиралото субсидиране) на пашуващите селскостопански животни в безлесните високопланински зони в летните месеци. Това е добра предпоставка за осигуряване на храна за лешоядите, но в случая с брадация лешояд, поради териториалния характер на пребиваване, ще е необходимо и подпомагане и увеличаване броя на дивите копитни, за да осигуряват храна и в зимните

месеци, когато селскостопанските животни пашуват в ниските предпланински части или се отглеждат оборно. В момента най- подходящи местообитания за брадатия лешояд предлагат Източните Родопи, където другите три вида европейски лешояди са със стабилна или нарастваща (при белоглавия) численост. Другите добри места са районите, в които понастоящем тече реинтродукция (с добри първи резултати) на балоглавия лешояд – Природен парк „Сините камъни“, Котленска планина, Врачански Балкан, Пирин/Кресненски пролом, и с известни условности НП „Централен Балкан“ и НП „Рила“. В годините на отсъствие на брадатия лешояд от страната, скалният орел (*Aquila chrysaetos*) е заел голяма част от бившите и потенциални гнездови находища за вида. Трябва да се има предвид, че в някои райони скалният орел няма да допусне брадатия лешояд, особено младите неопитни птици и в райони, където няма други лешояди, с чието присъствие скалният орел да е привикнал. В този смисъл е необходимо добро планиране и познаване на териториите за реинтродукция и предприемане на мерки за преодоляване на временни предизвикателства.

2.5. Биология на вида

- **Размножаване**

Брадатият лешояд се размножава в дълбоки ниши и до входи на пещери и по скали в планини на височина 400-2000 м (Heredia and Heredia 1997), в някои случаи до 4500 м, по скалисти планински терени, за предпочитане без покривка от сняг или лед (Cramp, Simmons et al.). Има случаи на описано гнездо на 450 м. надморска височина в Южна Македония (Grubac 1990), и дори на 180 метра в Израел (Охад Хатзофе – лич.съб.). Видът строи масивно гнездо от пръчки с диаметър 150-250 см и височина 70-100 см, като изгражда до 5 гнезда в своята гнездова територия, на разстояние 30-1000 м едно от друго (Cramp, Simmons et al. 1980).

През декември – февруари женската снася едно, най-често две (Margalida, Garcia et al. 2003), много рядко три яйца (Cramp, Simmons et al. 1980). Инкубацията започва със снасянето на първото яйце (Cramp, Simmons et al. 1980), като отнема 52-56 дни и малките се излюпват асинхронно, през февруари - март (Margalida, Garcia et al. 2003). Малките напускат гнездото през юни, на възраст 112-119 дни (Heredia and Heredia 1997).

Въпреки, че двойката има по-често две яйца, в природата почти винаги оцелява само по едно малко, като една от хипотезите е монополизиране на храната от страна на по-голямото (Margalida, Garcia et al. 2003), както и канибализъм (Дементьев и Гладков 1951; Cramp, Simmons, 1980).

Младите птици остават в същия район до началото на следващия размножителен цикъл през ноември (Heredia and Heredia 1997). Започват образуването на двойки и запазване на гнездове територия на средна възраст 6,5 години, като първото успешно гнездене настъпва на възраст от около 11,4 години (+/- 3,9 години), като женските пристъпват към размножаване по-рано от мъжките (Antor, Margalida et al. 2007).

Видът е обикновено моногамен (Cramp, Simmons et al. 1980). Полиандрия (два мъжки и една женска) е отбелязана за първи път в Пиринеите през 1979 г. (Donazar 1991). Броят на такива случаи се увеличава оттогава, като за 1996 г. се съобщава, че 14% от гнездовите територии в Пиринеите през 1996 г., са заети от тройки (Heredia and Heredia 1997). Тройките имат гнездови успех, подобен на този на двойките, които преди това са заемали същите територии, и на този на съседните двойки. Образуването на тройки се обяснява с неравномерното съотношение на половете, слаба наличност на храна, висока гнездова плътност или генетична свързаност между мъжките, но досега няма доказателство кой е ключовият фактор (Donazar 1990, Fasce et al 1993).

- **Хранене**

Менюто на брадатия лешояд се състои от кости (до 85% от храната), особено големи кости и месо от мъртви животни (Hooy, Elliott et al. 1994). За разлика от останалите видове лешояди, редовно издига и носи храна в краката си (Cramp, Simmons et al. 1980).

Предполага се, че видът предпочита костния мозък, богат на мастни киселини (олеинова киселина), независимо от дължината на костите, въпреки, че морфологията на костите играе второстепенна роля, предвид ефективността на носене и процеса на поглъщане (Margalida 2008).

Брадатият лешояд разбива големите кости на малки парчета, които може да изяде, като излита с костта и я пуска върху специални скални наклони, наречени костници. Проучване в Пиренеите разкрива, че една двойка използва средно две костници, отдалечени на средно 789 м от гнездото (Margalida, Berteran et al. 2009). Средното време, прекарано в раздробяване на кости е 5,3 минути и включва средно 4,5 хвърляния (Margalida, Berteran et al. 2009). Пикът на ползване на костниците настъпва около 31-90-ия ден от отглеждане на малкото, като в 71 % от случаите двойката използва костницата за подготовка на храна за малкото, в 18 % от случаите – за приготвяне на собствената си храна и в 11 % от посещенията – за складиране на храната (Margalida, Berteran et al. 2009).

Има данни, че видът третира костенурките по същия начин, както костите, и при наличие, редовно се храни с шипобедрена костенурка (*Testudo graeca*), шипоопашата костенурка (*Eurotestudo hermanni*) (Cramp, Simmons et al. 1980). Атаките върху здрави, живи животни са рядкост, вероятно по-чести в централна Азия, където в стомашно съдържимо са откривани остатъци от кеклици (*Alectoris*), фазани (*Phasianus*), диви зайци (*Lagomprpha*) и ибекси (*Caprine*) (Dementiev and Gladkov 1951). Болни или затруднени животни често нееднократно атакувани с мощни махове на крилето. Може да опита да събори плячката си по стръмни планински скатове, сред жертвите са описани домашни и диви кози, овце и др. (Dementiev and Gladkov 1951).

В Пиренеите 88 % от плячката са бозайници, основно домашни копитни животни (крайници на овце и кози), дива коза и мармот (*Marmotta marmotta*); 7% птици; и 0.7% влечуги (n=152 обекти на плячка) (Heredia, 1990). По-съвременни проучвания на диетата на брадати лешояди по време на периода на изхранване на малките също в Пиренеите разкрива, че хранителната база се състои от бозайници (93 %), птици (6 %) и влечуги (1 %),

като от тях средноголемите копитни животни (овце, кози) са най-важната част в диетата (61 %, n=677) (Margalida, Berteran et al. 2009).

Едновременно с това, в Корсика менюто се състои основно от крайници на домашни копитни животни (36 % овце и кози, 33 % говеда, предимно телета), свиня, както дива, така и домашна (16 %), муфлон (12 %); а птиците и влечугите са редки в храната (Thibault, Vigne et al. 1993). Гнездовият успех на популацията в Корсика изглежда зависи от конкретните животновъдни дейности, тъй като основният им хранителен източник е сезонно придвижващи се стада от кози и свободно скитащ едър рогат добитък (Thibault, Vigne et al. 1993).

Резултати от различни проучвания предполагат, че има разлика в диетата на вида по време на периода на изхранване на малките и останалата част от годината (Margalida, Berteran et al. 2009). Дребните животни (птици и гризачи) се дават на малките и представляват важна част от храната им (Heredia and Heredia 1997).

В България няма данни за сериозни проучвания върху хранителното поведение на брадатия лешояд. Интересно е наблюдението на разчупвани костенурки в скалите по подобие на скалния орел. Може да се предположи, че в редица райони на страната, където костенурките са все още често срещани, те биха могли да бъдат значителна част от хранителната база на вида. През 1894 г. Reiser наблюдава как е била издигната високо плешка на катър и пусната върху скалите (Reiser 1894).

В съвременен проучване на симпатричното разпространение на вълка (*Canis lupus*) и лешоядите в Европа (Stoynov, Vangelova et al. in prep.) е установено, че брадатыят лешояд е оцелял в Европа до наши дни, на места, където вълкът е изчезнал още до средата на XX век или никога не се е срещал (Пиринеите, Крит, Корсика). Вероятно това е свързано с предпочитанието на вида да се храни с остнаките от жертвите на вълка, които пък най-често са били наръсвани с отрова и използвани за примамки за отравяне на хищника. Така вместо да се възползва от присъствието на вълка, брадатыят лешояд е изчезнал от районите в които хищникът се среща, поради конфликта му с човека.

- **Използвани местообитания**

Брадатыят лешояд търси храна в райони с разнообразна надморска височина. През зимата и ранната пролет, той проучва райони със средна надморска височина и стръмни скали, където не се натрупва сняг (Thibault, Vigne et al. 1993).

Привлечен от дълги, стръмни отвеси и планински била, но също и топли долини и равнини, които пораждат силни термики, които позволяват облитане на голяма хранителна територия, често дори далеч от гнездото (Cramp, Simmons et al.).

Предпазлив, но с готовност взима храна в близост до населени места, ферми или по оживени пътни артерии (Cramp, Simmons et al.). Ако не е преследван става доверчив. При експедиция на екип на БДЗП в Етиопия, брадат лешояд е бил заснет кацнал на сметище заедно с други лешояди от по-малко от 20 метра.

Поради навика си да разбива едри кости, силно зависим от наличието на подходящи скални терени – костници (Cramp, Simmons et al.). Едновременно с това, реинтродуцираната популация в Алпите при достигане на полова зрялост демонстрира явни предпочитания към варовикови субстрати, които осигуряват добра защита от времевите явления; по-добро разбиване на костите и по-добри условия за образуване на термики, в сравнение със силикатните скали (Hirzel, Posse et al. 2004). Пра варовиковите скали предпочитане места за гнездене са в оцветените в оранжево части на скалите (Ричард Цинк лич.съоб.). Такива оцветявания се получават при отвори с обратен наклон или закрити с надвес, където не попада вода от валежите. Явно това отново е свързано с предпочитанието към места, които са по-добре предпазени от неблагоприятни метеорологични влияния.

Проучвания в Пиренейските Кордилери, Испания, показват, че вероятността за заемане на дадена скала от брадати лешояди е пряко зависима от пресечеността на терена, надморската височина и разстоянието до съседно гнездо и най-близкото населено място (Donazar, Hiraldo et al. 1993). Гъстотата на популацията е право пропорционална на надморската височина и пресечеността на терена и обратно пропорционална на снежната покривка (Donazar, Hiraldo et al. 1993). Близостта на открити терени има положителен ефект, вероятно поради увеличаването на хранителната база (Donazar, Hiraldo et al. 1993). Едновременно с това се открива обратно пропорционална връзка между гнездовия успех и наличието на павирани пътища и население, като брадатите лешояди имат по-добри резултати през размножителния период, ако сред ловните им територии преобладават обширни открити площи – пасища, захрастени и високопланински терени (Donazar, Hiraldo et al. 1993).

По класификацията на местообитанията по CORINE в България (Костадинова and Граматиков 2007), предпочитаните от брадатия лешояд местообитания спадат към следните видове:

- 34 – Степни и сухолюбиви тревни съобщества на варовити терени;
- 35 – Тревни съобщества по сухи силикатни терени;
- 36 – Алпийски и субалпийски тревни съобщества;
- 62 – Скали и скални стени (във вътрешността на страната);

- **Придвижвания**

Постоянен вид (Симеонов, Мичев et al. 1990). Младите и полово незрелите индивиди остават основно в планинския масив, където са излюпени, като са по-постоянни от останалите Западно-палеарктични видове лешояди (Cramp, Simmons et al.), макар че има отбелязани и случаи на далечна миграция на огромни разстояния (Heredia and Heredia 1997; Global_Raptor_Information_Network 2012). Районът на скитане на младите обхваща средно 4,932 км² (950-10,294 км² от 13 изследвани птици) (Heredia 1991).

По-характерни са вертикалните миграции, като през зимата птиците се хранят над ниските части на планините (Симеонов, Мичев et al. 1990; Global_Raptor_Information_Network 2012).

В Европа рядко се вижда извън размножителния ареал, има наблюдения на мигранти над Суецкия канал (Египет) и Кипър (Cramp, Simmons et al.).

III. ОБЩ АНТРОПОГЕНЕН НАТИСК, ЗАПЛАХИ И ЛИМИТИРАЩИ ФАКТОРИ

3.1. Причини за изчезването на вида в България

До последната четвърт на XIX век брадатыят лешояд вероятно е заемал всички подходящи гнездови скали с оптимално разпределение между себеподобни и други непримирими конкurentи, като скалния орел. На базата на сравнение на всички фактори (със забележката, че не можем да преценим нивото на конкуренция със скалния орел), може да се предположи, че по време на оптимална плътност на територията на днешна България са гнездили между 100 и 200 двойки брадаты лешояди.

Първите данни за намаляване на вида се свързват с края на XIX в., като посочваните причини са основно кампанията по залагане на стрихнин – първо документирано със снимка – Мухово, Софийско (1894), после с. Горно Белово (Пазарджишко) (1901), с. Душанци, Трънско (1903) (Боев and Мичев 1981).

През 1912 г. Пантелеев съобщава за голям брой отровени лешояди и орли в Източна Стара планина (Боев and Мичев 1981).

Едновременно с това има данни за намаляване на вида, преди това считан за „редовно мътец във високите планина на България, особено в Рила, Родопите и Пирин“, вследствие на произволен отстрел от войниците, участвали в Балканската война (Boetticher 1927). Вероятно след Балканската, Междусъюзническата и Първата световна война, много оръжие остава в населеното и отстрелът на грабливи птици става още по-масово явление.

От данни от Статистическия годишник на Царство България, за ловната година 1933/1934, научаваме, че са били избити общо 3207 орли и 19 947 соколи и ястреби. Според същия източник, в периода 1941 – 1947 са били избити 25 272 орли и 220 140 соколи и ястреби. Сред толкова много избити грабливи птици е лесно да си представим, че е имало и брадаты лешояди.

От познатите ни от историята и практиката примери, ако приемем, че за три поколения видът е намалявал средно с по 65%, то в средата на XX век вероятно има не повече от 20 двойки и/или територии заети от единични птици.

Съобщенията за отравяния продължават и по-късно – счита се, че последната двойка брадаты лешояди в района на Добринище е отровена със стрихнин (1958 г.) (Боев and Мичев 1981), вероятно същата е съдбата и на последния намерен умрял екземпляр от района на Сините камъни (май 1972 г.) (Дончев 1974).

По тази причина Боев и Мичев защитават тезата, че видът е изчезнал вследствие на пряко и косвено преследване от човека, основно употребата на стрихнизирана стръв, отстрел и улавяне в капани (клюси); като за второстепенни причини посочва силно намаляване на вълците, ограничаването на високопланинското екстензивно животновъдство и санитарните мерки срещу оставяне на умрели домашни животни на открито, тоест – увреждането на хранителна база (Боев and Мичев).

Много важна причина за изчезването на брадаты лешояди от България е и промяната в начина на стопанисване (от екстензивно към интензивно след 1950) на селскостопанските животни и начина на обезвреждане на трупове. Въпреки, че като брой животните в

социалистическа България дори се увеличават, то стопанисването в интензивни ферми и високите ветеринарни стандарти за профилактика и унищожаването на трупове в екарисажи намалява достъпа до хранителния ресурс на лешоядите. Използваните преди Втората Световна война „конски гробища“ до всяко село, където са се оставяли трупове на добитъка (по този начин достъпни за лешоядите) се заместват с бетонни трупни ями и /или извозване до екарисажи за обезвреждане и преработка.

Този фактор сам за себе си не би бил толкова значим, ако не беше съчетан с масово, системно, дългосрочно, добре организирано (в изцяло държавно стопанство) и повсеместно използване на отровни примамки за унищожаване на хищници (най-вече вълк).

При комбиниране на двата посочени по-горе фактори се получава така, че голям процент от въобще достъпната храна за лешоядите е отровена. Критично ниската вече численост вероятно под 10-15 двойки и/или заети територии от единични птици и комбинирането на последните два, изброени по-горе фактори, довеждат практически до изчезване на вида още преди приемането на закона за опазване на природата през 1962 година. Макар и да са останали единични гнездящи двойки след този период те все още са били подложени на пълен спектър от застрашаващи вида фактори, популацията е била силно фрагментирана и в това положение нови и случайни фактори вече също са оказвали въздействие. Като два такива могат да бъдат приети и последните два описани по-долу.

Изграждането на електропреносната мрежа с множество стълбове и кабели преминаващи през планини и ждрела, вероятно също изиграва известна роля за изчезването на вида, като прибавя още един застрашаващ фактор, вероятно действащ предимно върху младите брадати лешояди.

Пестицидите в земеделието вероятно в случая с брадатия лешояд се явяват случаен фактор, след въздействието на който, един млад брадат лешояд е бил уловен до село Вранино, Добричко през 1980 в безпомощно състояние (без да имаме гаранция, че тази птица е от българската популация).

3.2. Заплахи и лимитиращи фактори и потенциални съвременни заплахи за вида при успешното му възстановяване

- **Естествени фактори** – *естествени заплахи, които застрашават вида;*

3.2.1. Критично ниска численост и фрагментация на популациите

Липсата на стабилни размножаващи се популации на брадатия лешояд в съседни на България страни и съседни на Балканския полуостров райони (BirdLife_International 2004), в съчетание със сравнителната консервативност по отношение на избора на места за гнезедене (Cramp, Simmons et al.), са пречка за възвръщането на вида в традиционните му местообитания в България по естествен път.

Няколкото размножаващи се двойки на остров Крит и евентуалните такива в други части на Балканите нямат потенциала за развитието и увеличаването популацията на брадатия

лешояд, особено предвид отбелязата тенденция на умерен спад (BirdLife_International 2004), като дори повдигат въпроси за оцеляването на вида в тази част на Европа.

Чувствителност на вида: Висока

Териториален обхват на въздействието: Източна Европа, вкл. България

Интензивност: постоянна

Тенденция: стабилна

Значимост: Критична

3.2.2. Биология на вида

Брадятият лешояд се характеризира с ниска репродуктивност (Cramp, Simmons et al.), като едновременно с това индивидите достигат полова зрялост сравнително късно (започват брачен живот след 7-та, но първо успешно размножаване се получава около 11-тата година) (Antor, Margalida et al. 2007). Едновременно с това има данни за извършвани далечни миграции на огромни разстояния (Heredia and Heredia 1997; Global_Raptor_Information_Network 2012) и размер на заетата територия от средно 4,932 км² (950-10,294 км² от 13 изследвани птици) (Heredia 1991).

Всичко това прави видът изключително уязвим за редица заплахи от антропогенен характер - сблъсък с електропроводи, отравяне, ветрогенератори с хоризонтална ос и т.н., при много ниски темпове на нарастване на популацията.

Чувствителност на вида: Висока

Териториален обхват на въздействието: Източна Европа, вкл. България

Интензивност: постоянна

Тенденция: стабилна

Значимост: Критична

- **Антропогенни фактори** – основни човешки фактори, които оказват негативно влияние върху вида.

3.2.3. Отравяне (залагане на отровни примамки срещу хищници)

Умишленото и вторичното отравяне е посочено като заплаха от потенциално критична значимост в Европейския план за действие за брадат лешояд (Heredia and Heredia 1997). Използваните отрови са стрихнин (България, Испания), карбофуран (Австрия, Германия, Швейцария) – пестициди и родентициди, използвани за контрол на популациите на лисици, скитащи кучета, врани и плъхове (Heredia and Heredia 1997). До 1981 в Гърция се използва стрихнин, а след това до 1991 калиев цианид за унищожаване на хищници (Sakoulis 2000). Отравянето е посочено сред основните фактори, причиняващи смъртност

на брадатите лешояди – умишлено отравяне (26 %) и вторично отравяне (12 %) от смъртните случаи на вида в Европа от 1986 г. до 2006 г. (Margalida, Heredia et al. 2008).

Според съвременно проучване, брадатыят лешояд в Европа е оцелял изключително в райони, в които вълкът е изчезнал напълно до края на 70-те години на XX век или въобще не се е срещал– Пиринеите, Крит и Корсика (Stoynov et.al in prep.). В същото проучване се посочва, че днес той не се среща симпатрично с вълка в Европа (с изключение на реинтродуцираната популация в Алпите, където обаче вълкът тепърва се възстановява и все още е с много ниска численост и за брадатыя лешояд се полагат голям спектър от природозащитни мерки, което до момента предотвратява влиянието на нарастващия конфликт между животновъдите и вълка). Увеличаването на популацията на вълка представлява потенциална опасност за ескалиране на конфликта човек-вълк в районите заети с брадати лешояди, което вероятно ще доведе до по-чести отравяния, ако не се вземат превантивни мерки и не се приложи постоянно подхранване на лешоядите.

В друго проучване (Stoynov et.al in prep.) за отравянията на лешоядни птици в България се посочва, че основният проблем за едрите лешояди е залагането на отровни примамки за унищожаване на вълци, което обаче може да се предотврати или минимизира с интензивно подхранване и поддръжка на мрежа от площадки за подхранване на лешояди.

Отравянето със стрихнин се посочва като една от основните причини за изчезването на брадатыя лешояд от България (Боев and Мичев 1981) (Симеонов, Мичев et al. 1990) (Боев 2011).

Данните за отравяния на лешояди датират от края на XIX в., като посочваните причини са основно кампанията по залагане на стрихнин (Боев and Мичев 1981).

В Източна Стара планина последният брадат лешояд е намерен отровен през 1972 г. в района на Сините Камъни (Дончев 1974).

По-късно, в началото на 1980те години е обявена нова “война на хищниците”, като тогава се използват предимно упойващи вещества като луминал, както и отрови от групата на фосфороорганичните съединения.

От края на 80те години използването на отровни примамки е забранено от българското законодателство, забранено е и от международни документи, като Бернската конвенция.

Последното тровене с по-сериозни последици за лешоядите в Източни Родопи е регистрирано през 1995 г., когато са били намерени 5 възрастни, 1 полово незрял и 5 малки в пухово оперение. Вероятно е имало и още пострадали птици, но са останали неоткрити (Demerdzhiev et al. 2014). През 1997 г. една двойка египетски лешояди е отровена в същия район (Hristov et al., 2012). През април и май 2003 година има отровени с цинков фосфид първо един и после още един белоглави лешояди в района на язовир Студен кладенец (Sprasov, 2003). Има доказан случай на отровен белоглав лешояд и от 16.02.2007 г., от района на яз. Студен Кладенец (Зелени Балкани). Може да се заключи, че в Източни Родопи постоянно има използване на отровни примамки, както във всички райони, в които има конфликт между животновъди и вълци. В Източни Родопи обаче,

проблемът до голяма степен намира решение, чрез поддържането на площадки за подхранване и дейности по връзки с обществеността и образование на целевите групи (ловци, животновъди, горски специалисти, ветеринари и т.н.), които намаляват въздействието дотолкова, че популацията на белоглавия лешояд все пак се увеличава, макар и не с темповете, както в безпроблемни райони, като Централния масив във Франция.

Проблемът с използването на отровни примамки е актуален за целия Балкански полуостров, в зоната на присъствие на вълка. От 1996 в базата на ФДФФ са събрани данни за над 100 случая на отравяне на животни в природата, от които в 33 случая са засегнати лешояди и орли. Както беше споменато по-горе, само в районите в които има редовно и добре поддържани площадки за подхранване на лешояди се наблюдава стабилна и/или увеличаваща се численост на съответния вид. В случая с египетския лешояд – по-бавно намаляваща численост, поради действието на много повече фактори вкл. критично ниска численост.

Вид/Район	Иберийски полуостров (гнездови двойки)	Балкански полуостров (гнездови двойки)
Белоглав лешояд	25 000 (Andevski 2013)	600 (Andevski 2013)
Черен лешояд	1 845 (BirdLife International 2013)	28 (Andevski 2013)
Брадат лешояд	120 (BirdLife International 2014)	6-7 (Andevski 2013)
Египетски лешояд	1500 (Burfield & Bommel 2004)	80 (Andevski 2013)
Вълк	2200-2500 екз. (Kaczensky et al., 2013)	3950 - 5000 екз. 3950 (Kaczensky et al., 2013)

Таблица 1. Сравнение на броя на лешоядите и вълка на Балканския и Иберийския полуострови. (по Stoynov et.al., in prep.)

Популацията на вълка на Балканския полуостров е не само по-голяма като брой индивиди от тази на Иберийския полуостров, но също и обитава много по-голяма (почти три пъти по-голяма) територия – на Балканите 3314 заети от постоянно присъстващи вълци 10x10 км квадрати, а на Иберийски полуостров- 1203 (при положение, че Косово не е включено, поради липса на данни) (Stoynov et al. in prep). Това означава, че лешоядите на Балканите са изложени много повече на конфликта човек-вълк и следващото от това залагане на отровни примамки. Вероятно това обяснява разликата от около 40 пъти по-големи популации на лешоядите на Иберийския полуостров от това на Балканите. От тук следва, че увеличаването на едрите хищници и най-вече вълка в Европа докладвано на скоро (Chapron et al., 2014), представлява потенциална опасност за оцеляването на лешоядите.

Възможно е опасно за вида да се окаже и целенасоченото използване на отрови за унищожаване на грабливи птици от гълъбари, регистрирано през последните години в някои райони на България. Жертвите на много ефективните начини на тровене вероятно са стотици, за което свидетелстват установените случаи на отравяне на кръстат орел при Перущица и скален орел при Сопот и др.

Случаите са получили широка гласност, благодарение на неправителствените организации, медии и отговорни институции. Въпреки, че няколко пъти се правят

прокурорски проверки при случаи на отравяне на защитени видове, няма случай на потърсена отговорност от извършител на такова деяние.

Чувствителност на вида: Висока

Териториален обхват на въздействието: цялата страна

Интензивност: динамична

Тенденция: флукутираща

Значимост: Критична

3.2.4. Отравяне (пестициди, използвани в земеделието, дератизация)

Признаци на натравяне (вероятно от родентициди) е имал уловеният в селскостопански площи през 1980 г. брадат лешояд до нос Калиакра (Нонев, 1982).

В България използването на пестициди в селското стопанство е легално, препаратите са леснодостъпни и широко използвани. Контролът при използването, дозировката и приложението на препаратите е трудно приложим. Почти няма последици за ползватели, които не спазват указанията за употреба и съхранение. Няма данни за търсене на отговорност при нанесени щети на защитени видове, поради неправилно използване на пестициди в селското стопанство.

В периода от 1950-те до началото на 1990-те години в рамките на социалистическото стопанство в земеделието са се използвали големи количества пестициди, някои от тях особено вредни за нецелеви видове.

След приватизацията на земеделската земя след средата на 1990-те години за известно време употребата на пестициди беше намаляла и много от обработваемите земи изоставени.

След 2007 година при влизането на България в ЕС и прилагането на ОСП и свързаните с това земеделски субсидии, започна процес на повторно интензифициране на селското стопанство и употребата на пестициди се увеличи многократно. Европейското законодателство следи за прилагането на максимално безвредни пестициди (с минимално или ограничено във времето въздействие върху нецелеви видове) на територията на ЕС. Но в България има порочни практики на нелегален внос от трети страни на неразрешени за ползване в ЕС пестициди и прилагането им в земеделски площи.

Допълнителен риск носят процедурите по дератизация. В момента в България дератизацията се изпълнява от частни фирми, чиято дейност слабо се контролира и вредни въздействия върху защитени видове са трудно доказуеми. Това налага прилагането на превантивни мерки при провеждане на процедури по дератизация.

Химията на използваните средства за борба с вредителите - родентициди, фунгициди и т.н., предполагат кумулативен ефект, натрупване и изключително дългосрочно въздействие.

Брадятият лешояд е изключително уязвим на отравяне - специализирано проучване установява, че 12 % от смъртните случаи на вида в Европа от 1986 г. до 2006 г. се дължат на вторично отравяне от (Margalida, Heredia et al. 2008). Въпреки това, основната хранителна база на вида е средни копитни бозайници (овце/кози) (61 %), птици (6%) и влечуги (1%) (Margalida, Berteran et al. 2009), затова видът е по-малко уязвим от сходни видове като египетския лешояд, който се храни с малки бозайници.

Чувствителност на вида: висока

Териториален обхват на въздействието: интензивни селскостопански райони на страната

Интензивност: висока

Тенденция: постоянна

Значимост: висока

3.2.5. Химично замърсяване

Тази заплаха е идентифицирана в Европейския план за действие за брадат лешояд, предвид установените следи от различни пестициди, тежки метали и химични средства в изследвани яйца на брадати лешояди от Пиренеите и неизвестното влияние върху гнездовия успех (здравина на черупката, състояние на ембрионите) (Heredia and Heredia 1997).

В България влиянието на тази заплаха не е проучено, но и засега няма индикации, нарастващата популация на белоглавия лешояд да е повлияна от този фактор. Трябва да се има предвид, че тежките метали се натрупват най-вече в костите, а брадятият лешояд се храни предимно с кости и това е възможно да оказва негативно влияние върху вида.

Чувствителност на вида: потенциално висока

Териториален обхват на въздействието: индустриални райони

Интензивност: неизвестна

Тенденция: неизвестна

Значимост: неизвестна, потенциално ниска

3.2.6. Отравяне с олово (отравяне при поглъщане на сачми от отстреляни животни)

В България няма данни за влиянието на тази заплаха върху брадатия лешояд. Отравянето с олово е възможна причина за смърт в райони на интензивен лов (Heredia and Heredia 1997) и миграционни пътища. Оловото може да достигне до брадатите лешояди чрез консумация на плячка, застреляна от ловци (гривяци, дроздове, сърни, елени, диви свине и т.н.). Въпреки това в проучване в Арагон (Испания) върху хроничното излагане на олово за 16 птици (в т.ч. пухови малки, гнездови малки и възрастни птици) и проби от черен дроб и кости от 13 трупа на брадати лешояди разкрива, че нивата на олово са далеч по-ниски от тези, които са показателни за хронично отравяне на кръвта (Heredia and Heredia 1997).

Чувствителност на вида: висока

Териториален обхват на въздействието: места за хранене, дивочовъдни стопанства,

Интензивност: средна

Тенденция: неизвестна

Значимост: Неизвестна, потенциално средна

3.2.7. Незаконен отстрел

Незаконният отстрел е един от основните фактори, причиняващи смъртност на брадатите лешояди - 31 % от смъртните случаи на вида в Европа от 1986 г. до 2006 г. (Margalida, Heredia et al. 2008).

Бракониерският отстрел се отчита като причина за намаляването и изчезването на вида в исторически план, още повече, продължава да се практикува в Испания, Крит, Австрия, Италия, Швейцария и Франция (Baron and Derhé 2011).

В България отстрелът е отчетен като фактор, допринесъл за изчезването на брадатия лешояд, особено в периода по време и след Балканската война, когато основни находища на вида са били редовно посещавани от войниците (Boetticher 1927).

След 1920-те години хищните птици в България са били подложени на системно изстребване с всички средства като „вредни“ (Спиридонов, 1977). По-късно влиянието на този фактор се засилва - до 1980те години на XX век всички хищни птици в България са обявени за врагове на „Ловното стопанство“ и са били подложени на масов отстрел. В момента българското законодателство забранява отстрела на хищни птици. Въпреки това, наследството, особено у по-старите ловци, е останало и те продължават при възможност да унищожават хищни птици.

В последните години се забелязва значителна промяна в отношението на ловците и обществото като цяло към хищните птици, като предпоставките са тази тенденция да се запази.

Чувствителност на вида: висока

Териториален обхват на въздействието: места за хранене и гнездене

Интензивност: средна

Тенденция: намаляване

Значимост: средна

3.2.8. Загуба и влошаване на местообитания

Рискът от прогресивно неприродосъобразно развитие на планинските райони е една от основните заплахи за бъдещето на вида (Heredia and Heredia 1997).

Строителството на пътища, язовири, открит добив на инертни материали, ски курорти, с придружаващото ги изграждане на инфраструктура и увеличаване на потока от туристи, може да причини необратима загуба на местообитания.

Във френските Пиринеи една гнездова територия е била напусната само от изграждането на една мини-ВЕЦ (Heredia and Heredia 1997).

Унищожаването на хабитати, освен директното прогонване на вида може да има и косвено влияние, като намаляване или недосътнпост на естествената му хранителна база (диви кози, сърни, елени, костенурки, трупове на селскостопански животни).

За едно столетие, от 1905 г., когато се създава първото Бюро за борба с пороищата, са извършени залесявания върху 23 000 000 дка. Между 1950 – 1990 г. в горските територии на България бяха залесени около 150 000 ха (1.5 млн. дка) сечища, голини, ливади и много ерозиран терени предимно с иглолистни видове. Нарастна процентът на залесени територии. По периферията на горските масиви се самозалесиха и много пасища и ливади, изоставени земеделски земи. Това до голяма степен ограничава площта за търсене на храна на брадатия лешояд, особено, като се има предвид, че тези залесявания са концентрирани предимно в планински райони и често са компактни.

Влошаването на хабитати често е в резултат на няколко други ключови фактора, чиято важност обуславя отделното им разглеждане – сблъсък с електропроводи, изграждане на ветроенергийни паркове и безпокойство, които имат доказано негативно влияние върху популациите на брадатия лешояд.

Чувствителност на вида: висока

Териториален обхват на въздействието: места за хранене и гнездене

Интензивност: слаба

Тенденция: стабилна

Значимост: Потнециално средна

3.2.9. Сблъсък с електропроводи и токови удари

Сблъсъкът с електропроводи е един от основните фактори за загубата на брадати лешояди в Алпите, наред с браконьерския отстрел (Heredia and Heredia 1997), като близо 18 % от установените смъртни случаи на вида в Европа в периода 1986 – 2006 се дължат на този фактор (Margalida, Heredia et al. 2008).

В Пиринеите има описан случай на брадат лешояд сериозно увреден от токов удар. Вероятно птицата е страдала от друго преди, да се наложи да кацне на стълб и да получи токовия удар. Възможно е млади неопитни птици също да кацат на стълбове, особено ако попаднат в равнинни райони, където тези сърежуния са най-високата възможна точка за кацане.

В България липсват данни за смъртност на брадати лешояди, причинени от токов удар от небезопасени електрически стълбове или сблъсък с електропроводи.

Въпреки това, в рамките на проектите „Завръщане на лешоядите в България“ LIFE08 NAT/BG/278 и „Живот за Кресненския пролом“ LIFE11 NAT/BG/363, в периода 2010-2014 г. има над двадесет известни случая на белоглави лешояди, загинали вследствие на токов удар в района на Врачански Балкан, Белоградчик, Източна Стара планина и Струмската долина.

Едновременно с това, в същия период има данни за два белоглави лешояди, пострадали от сблъсък с електропроводи в района на Котел, Източна Стара планина. Едната от птиците е намерена мъртва, а втората е с тежка фрактура на крилото, която не позволява повторното ѝ освобождаване в природата.

Въпреки показаната добра воля от страна на електроразпределителни дружества отговарящи за мрежата до 20 kV в България, огромната част от електропреносната мрежа стопанисвана от тях и от „Електросистемен оператор“ ЕАД (110 kV и нагоре) остават небезопасени и продължават да застрашават редки и застрашени видове.

Положително развитие в България в това направление е работата на БДЗП, Зелени Балкани, ФДФФ и ДЗХП с електроразпределителните дружества по обезопасяване на опасни за птиците електропреносни трасета. При пристъпване към реинтродуциране на вида, електропреносната мрежа в районите на пускане и очаквано заселване ще бъдат обезопасени. Тук може да се приложи онази табличка с броя на обезопасените и предвидените за обезопасяване стълбове, която се направи на срещата за ветрушката в Пловдив.

Чувствителност на вида: потенциално висока

Териториален обхват на въздействието: места за хранене и гнездене и цялата страна, по-специално равнинни открити места, при липса на естествен субстрат за кацане;

Интензивност: висока

Тенденция: стабилна

Значимост: Потенциално висока

3.2.10. Сблъсък с ветрогенератори

Смъртността, причинена от ветрогенератори, е идентифицирана като заплаха сравнително скоро, но е посочена за шест от осем страни, участващи в оценката на изпълнението на Европейския план за действие за брадат лешояд, а за някои страни (Гърция) се счита от критично значение (Barov and Derhé 2011). Скорошно проучване установи, че е достатъчна загубата на едва пет птици годишно от ветрови генератори в Алпите, за да се обърне положителната тенденция в растежа на реинтродуцираната популация и да се постави на риск цялостното ѝ оцеляване (Schaub, Zink et al. 2009).

Изграждането на ветрови паркове е съвсем нова заплаха за брадатия лешояд в България.

Доказателство за рисковете, свързани с турбините, е установеният случай на белоглав лешояд, убит от перките на генератор от ветроенергиен парк „Свети Никола“, в района на Калиакра, открит на 29.10.2011 г. Регистриран е случай и на бариерен ефект на ветропарк за мигриращ белоглав лешояд в района на нос Калиакра (Матеева, Янков, 2013).

Едновременно с това е налице засилен интерес към изграждането на ветроенергийни паркове от 2005 г до 2011, който след този период намаля.

Проекти се реализират и по билата на планините, в потенциални ловни хабитати на брадатите лешояди – Стара планина (Централен Балкан, Източна Стара планина), Родопите. В момента се изгражда ветроенергиен парк в непосредствена близост до ПП „Сините камъни“, където е намерен последният брадат лешояд в България.

При настоящата тенденция за изграждане на още повече ветрови паркове и предвид биологичните особености на брадатите лешояди – голям ловен ареал, височинни миграции и бавна репродуктивност, този фактор може да се окаже критично значим за възстановяването и оцеляването на вида в България.

Решение на този проблем се очаква да бъде намерен в новото поколение вятърни турбини с вертикална ос, които са разработени независимо една от друга от унгарска и полска фирми и изглежда ще бъдат напълно безопасни за реещите се птици. По първоначални данни се съобщава, че тези вятърни турбини ще бъдат и по-ефективни. Това ще е основен фактор за преминаване към масовото им ползване. В България обаче, се използват морално и физически остарели вятърни турбини, които са на по-ниска цена. Вероятно това ще забави внедряването на новото поколение турбини с вертикална ос, в страната, но използването им би могло да се превърне в основно изискване към инвеститорите, в райони с потенциален конфликт с консервационно значими видове.

Чувствителност на вида: потенциално висока

Териториален обхват на въздействието: планински била в райони за търсене на храна и гнездене

Интензивност: средна

Тенденция: увеличаване

Значимост: Потенциално висока

3.2.11. Безпокойство

Брадятият лешояд е особено чувствителен на безпокойство. Особено критични в тази насока са провеждането на неконтролируем туризъм и алпинизъм, провеждането на ловни гонки, военни действия, учения, делтапланеризъм, ниско прелитащи самолети, иманяръство, билкосъбиране (Heredia 1991).

Териториите, подходящи за брадати лешояди до голяма степен попадат в пределите на вече обявени НАТУРА 2000 защитени зони или защитени територии с по-висок защитен статут – Природни паркове – „Врачански Балкан“, „Българка“, „Сините камъни“ или Национални паркове – „Централен Балкан“, „Рила“, „Пирин“.

Това от една страна ограничава в известна степен безпокойството, като въвежда ограничения за строителни и горско-стопански дейности, въведени с Плановите за управление на съответните територии, но от друга страна е съпроводено с развитие на конвенционален и екстрем (алпинизъм, геокаш и др.) туризъм, оф-роуд, еко-пътеки, бърдуочинг и парапланеризъм.

Едновременно с това се наблюдава увеличен натиск за инвестиции в горските и високопланинските райони, свързани с развитието на инфраструктурни проекти, разширяването на съществуващи и изграждането на нови ски-курорти.

Сравнително нова заплаха, най-вече за района на Роякско-провадийското плато (скалните масиви на Мадара), Сините камъни, скалите над Сопот и билото на Централен Балкан е практикуването на делта- и парапланеризам. Практикуването на този спорт прогони през последните години една от гнездящите в района на Провадийско-Роякско плато двойка египетски лешояди (*Neophron percnopterus*) източника е грешен, 2001 #54}.

В един от приоритетните райони за възстановяване на вида между Котленска планина и Сините камъни се намира обширна територия (около 25 км.) - военният полигон „Ново село“. Забраненият достъп на външни лица създава значително спокойствие в района, който вероятно ще бъде важен хранителен периметър за вида. От друга страна, когато има военни стрелби и учения, районът е значително оживен и рисков. Все пак стрелбището се намира на достатъчно голямо разстояние от скалните масиви на Сините камъни и на Котел, за да създаде безпокойство за лешоядите.

Чувствителност на вида: средна

Териториален обхват на въздействието: места за гнездене

Интензивност: средна

Тенденция: увеличаване

Значимост: средна

3.2.12. Намаляване на хранителната база

Тази заплаха се обуславя от няколко различни фактора – намаляване на пасищното животновъдство най-напред след средата на 1950-те години, с интензифицирането на

социалистическото стопанство, след това с абсолютния крах на животновъдството след 1990 година. От таблиците и графиките по-долу се вижда, че преди Втората световна война и през социализма, общия брой на селскостопанските животни (говеда биволи, еднокопитни, овце, кози и свине) варира от 10 до 17 млн. За да спадне рязко следе 1990 година и да достигне най-ниските си нива през 2013 – малко над 3 млн.

Абсолютен брой (в хил.бр.) на селскостопанските животни по видове в България към съответните години за периода 1892-2013.

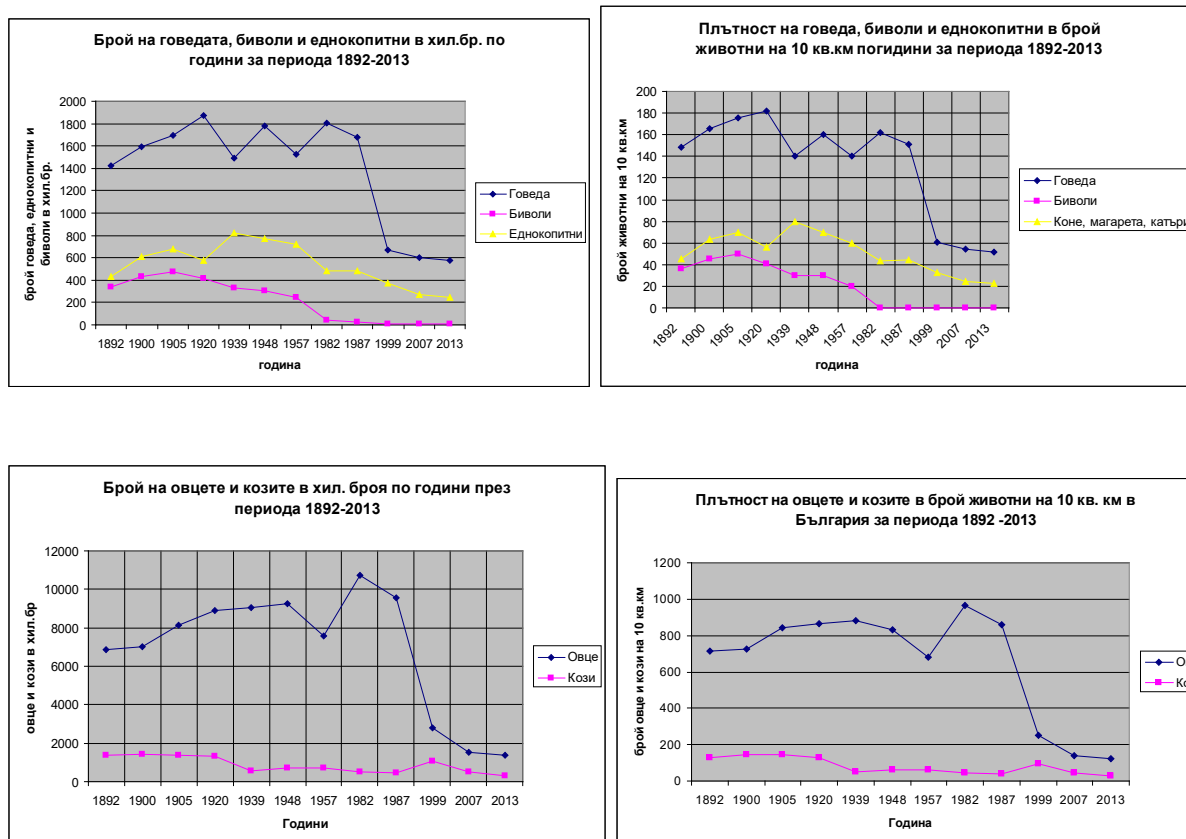
Брой на селскостопанските животни по видове (в хил.бр.) и по години, за периода 1892-2013												
Вид добитък	1892	1900	1905	1920	1939	1948	1957	1982	1987	1999	2007	2013
Говеда	1426	1596	1696	1877	1495	1783	1528	1807	1678	671	602	575
Биволи	342	431	477	418	327	303	243	44	26	10	9	10
Коне, магарета, катъри	434	611	674	579	822	771	718	481	487	370	270	250
Овце	6868	7015	8131	8923	9027	9265	7596	10726	9563	2774	1526	1369
Кози	1364	1405	1384	1332	550	719	714	490	441	1048	495	289
Свине	462	368	465	1090	742	1077	1467	3844	4050	1721	889	586
ОБЩО	10796	11426	12827	14219	12963	13918	12266	17392	16245	6594	3791	3079
Птици	3427	4752	6408	7294	н.д.	11380	14117	40562	39735	15686	21796	13214

Таблица 2. Брой на селскостопански животни по видове и по години (1892-2013)

Плътност на селскостопанските животни по видове в брой на 1000 хектара (10 кв.км) по години за периода 1892-2013													
Вид добитък/ година	1892	1900	1905	1920	1939	1948	1957	1982	1987	1999	2007	2013	Испания 2011*
Говеда	148	166	176	182	140	160	140	162	151	61	54	52	117
Биволи	36	45	50	41	30	30	20	0,4	0,2	0,1	0,1	0,1	н.д.
Коне, магарета, катъри	45	63	70	56	80	70	60	43	44	33	24	23	н.д.
Овце	712	728	844	865	880	830	680	966	862	250	137	123	394
Кози	131	145	144	129	50	60	60	44	40	94	45	26	
Свине	47	38	49	106	70	100	130	346	365	155	80	53	
ОБЩО	1120	1185	1331	1378	1260	1250	1110	1567	1464	594	342	277	1020
Птици	356	493	665	707	н.д.	1025	1272	3654	3579	1413	1964	1191	2752

Таблица 3. Плътност на селскостопанските животни по видове в България в брой на 1000 хектара (10 кв.км) към съответните години за периода 1892-2013

* В последната колона са посочени данни за Испания, защото при такава плътност на селскостопанските животни, общо за страната, броят на лешоядите там е както следва: белоглав лешояд > 25 000 двойки; черен лешояд > 1700; египетски лешояд > 1500; брадат лешояд > 90 двойки.

Фигура 3. Плътност на селскостопанските животни в България по видове в брой на 1000 ха (10 кв.км) за периода 1892-2013

През периода 1892-1987 в България плътността на селскостопанските животни (говеда, еднокопитни, овце, кози и свине) е приблизително между 1100 и 1400 броя на 10 км², което е съизмеримо със съвременното състояние на животновъдството в Испания. Това сравнение е важно, защото при такава средна плътност на селскостопанските животни в Испания има 25 000 дв. белоглави лешояди, 1700 дв. черни лешояди, 1500 дв. египетски и 90 дв. брадати лешояди. Но след 1990 година средната плътност в България намалява за да достигне 277 животни през 2013, като тук голям дял все още има също намиращото се в упадък интензивно свиневъдство.

Брадатият лешояд разчита до голяма степен на домашни животни за оцеляването си, конкретно кози и овце, и намаляването на традиционните животновъдни практики се отразява пряко върху оцеляването на вида (Heredia and Heredia 1997).

Тази зависимост е особено силно изразена през зимата, когато дивите животни са малко и разпръснати и засяга в голяма степен младите птици, които не познават добре районите и местата за концентриране на животни (Heredia and Heredia 1997).

В България намаляването на екстензивното животновъдство също изиграва своята роля за изчезването на брадатия лешояд, особено ефективно в комбинация с промени в трупосъбирателната дейност и използването на отровни примамки.

Редица събития, като: отнемането възможността за миграционно отглеждане на овцете (през зимата - в беломорска Тракия, а лятото - в планинските райони на Родопите и Стара планина), национализирането на частното земеделие и животновъдство през 1950те години, реституцията, приватизацията и безstopанствеността през 1990те години, са довели до почти пълното унищожение на животновъдството в България (виж графиките и таблиците за броя на селскостопанските животни по години от 1892 до 2013).

Все пак има райони, предимно в планините и предпланините, където животновъдството е основен поминък на местното население – Централен Балкан, Източна Стара планина, Източни Родопи, Струмската долина и заграждащите я планини между Симитли и Петрич, и в последните години се забелязва окрупняване и ръст на броя на отглежданите животни. В тези райони отглеждането е екстензивно, пасищно и в много случаи отново с вертикални сезонни миграции на стадата.

С присъединяването на България към ЕС, страната ни получи шанс за сериозни инвестиции и програми за развитие на животновъдството в планинските и селски райони. Тези инвестиции са насочени предимно към развитие на интензивно животновъдство, но все пак това е добър шанс за увеличаване на броя на селскостопанските животни в страната.

Чувствителност на вида: висока

Териториален обхват на въздействието: България

Интензивност: висока

Тенденция: увеличаване на интензивното животновъдство, за сметка на екстензивното;

Обща значимост: висока

3.2.13. Промени в трупосъбирателната дейност в селското стопанство

До около средата на 1950-те години, трупове на умрелите животни от селата са се изхвърляли на определени места извън населените места, наричани „конски гробища“. Голяма част от тях са били достъпни за лешоядите (и е възможно, някога да е било замислено да са достъпни за лешоядите за да се използва този ефективен начин на обезвреждане, по аналогия на човешките погребения в Тибет).

Така постепенно на територията на цялата страна са изградени екарисажни заводи и всички трупове на животни и кланични отпадаци са преработвани в тях. Съответно тази система е прекратила до голяма степен достъпа на лешоядите до основният им хранителен ресурс. След 1990те поради срива на животновъдството и особено с разпространението на болестта „луда крава“ (заради която се забранява използването на трупно брашно, произвеждано в екарисажите за храна на животни) системата е в упадък и към настоящия момент работят само два екарисажа във Варна и Шумен на територията на цялата страна. Същите към края на 2014 са пред фалит. Последното не е учудващо, след като кланичен отпад и трупове на умрели животни трябва да бъдат превозвани включително от Петрич до Шумен (около 600 км) за обезвреждане.

Повишаването на хигиенните стандарти и въвеждането на специални изисквания и контрол върху складирането и унищожаването на умрелите диви животни, пряко влияе върху достъпа и наличието на хранителни ресурси, оттам и върху популациите на всички мършоядни птици (Camiña and Montelío 2006) (Barov and Derhé 2011). Тази заплаха от потенциално критична значимост е частично решена с въвеждането на Наредба 1069/2009 и Регламент 142/2011, които предвиждат изключения по Член 18 на Наредбата като дерогация, и в - Член 14 на Регламента, с препратка към Приложение VI, Глава II, раздел II.

Въпреки това, в голяма степен този хранителен ресурс остава недостъпен, тъй като труповете на животните и кланичните отпадаци се изхвърлят неконтролируемо в дълбоки дерета, реки или изкопани ями.

С присъединяването на България към ЕС в българското законодателство са транспонирани и изискванията на ЕС разпоредбите, които позволяват узаконяването на площадки за подхранване на хищни птици: Наредба 1069/2009 и Регламент 142/2011, които предвиждат изключения по Член 18 на Наредбата като дерогация, и в - Член 14 на Регламента, с препратка към Приложение VI, Глава II, раздел II.

Един от допустимите целеви видове, за чието опазване се предвижда изграждането на площадките, е именно брадатият лешояд.

Чувствителност на вида: висока

Териториален обхват на въздействието: цялата страна

Интензивност: висока

Тенденция: увеличаване

Обща значимост: висока

3.2.14. Ограничени дивечови запаси и плътност

Брадатият лешояд е пряко зависим от наличието на популации на диви животни. В Алпите например, специално проучване доказва, че наред с наличието на пасища и скали,

разпространението/гъстотата на алпийския козиерог (*Capra ibex*) има ключово значение за качеството на хабитатите на брадатите лешояди (Hirzel, Posse et al. 2004).

В България още от края на XIX век плътността на едродивечовите запаси е ниска. Някои основни видове, като благороден елен (*Cervus elaphus*) и лопатар (*Dama dama*), са реинтродуцирани едва към средата на XX век и въпреки успехите на ловностапнската дейност до 1989 година, голяма част от едрия дивеч е унищожен през 1990-ти години.

Като цяло дивечът е равномерно разпределен на територията на страната и с малки изключения няма значение за изхранването на лешоядите днес, пореди ниската плътност на популациите. Единственото място, където ловностапнските дейности подпомагат опазването на лешоядите в България е ЛС „Студен кладенец“, където на площ от 5000 ха се отглеждат над 1000 елена лопатари. Другите места с популации на диви копитни, подходящи за брадат лешояд са трите Национални парка „Рила“, „Пирин“ и „Централен Балкан“, където освен подходящи местообитания все още се среща дивата коза (*Rupicapra rupicapra*). За съжаление броят на дивите кози към 2014 не е достатъчен за изхранване на брадати лешояди като се знае, че на територията на една двойка (около 300 км²) трябва да има минимум 800 диви кози или еквивалент (Hans Frey лич. съб.). По последни данни в НП „Рила“ общо има 600, в НП „Пирин“ - 400 в НП „Централен Балкан“ - 200. Тенденцията е за увеличаване на популацията на дивата коза, като през последните години видът се завръща и в някои от историческите си находища, като ПП „Българка“ и някои места в Централни Родопи. Също реинтродуцирането на алпийски или безоаров козиерог (*Capra aegagrus*) в тези наши високи планини би могло да подобри хранителната база за брадатия лешояд и донякъде да намали и браконирската преса върху дивата коза.

Едрото дивечовъдство е отрасъл, в който страната ни има потенциал за развитие, особено след упадъка на живтоновъдството и обезлюдяването на отдалечените селски райони. Вероятно в реинтродуцирането и увеличаването на едродивечовите запаси в природни и национални паркове и ловни стопанства има резерви за подобряване и достигане на минимум на необходимата хранителна база за възстановяването на устойчива популация на брадатия лешояд в България.

Чувствителност на вида: висока

Териториален обхват на въздействието: планински райони

Интензивност: висока

Тенденция: намаляване

Значимост: висока

3.2.15. Ниска природозащитна култура

Липсата на елементарна природозащитна култура е била една от причините за изчезването на брадатия лешояд.

Проучване на общественото мнение, извършено от НЦИОМ в рамките на проект Завръщане на лешоядите в България LIFE08 NAT/BG/278, обхванало 650 местни жители, и 103 представители на местните власти, неправителствени организации, паркова администрация, собственици на хотели и лесничей в района на Стара планина показва, че според 46 % от интервюираните, отношението на местните хора към лешоядите е просто липса на интерес.

В последните години в България съществуват редица природозащитни организации и програми, който работят в тази насока и вече се чувства промяната на отношението на хората към редица природозащитни проблеми.

Допълнителен шанс е, че брадантият лешояд е обявен като символ на природозащитата в България. "Носталгията" по неговото изчезване е голяма, което предполага по-различно отношение при евентуалното му реинтродуциране.

Чувствителност на вида: средна

Териториален обхват на въздействието: България

Интензивност: средна

Тенденция: намаляване

Обща значимост: средна

IV. ПОЛИТИКИ, ЗАКОНОДАТЕЛСТВО И ПРЕДПРИЕТИ МЕРКИ ЗА ВЪСТАНОВЯВАНЕ И ОПАЗВАНЕ

4.1. Политики и законодателство

Анализ на досегашната политика за опазването на вида, пропуски и необходимост от подобряване на законодателството.

Поставянето на брадатия лешояд под защитата на закона в България се предприема още в началото на XXти век (1927), провокирано от случаите на безразборен отстрел и неселективно отравяне.

По-късно видът е категоризиран като „защитен вид“ и в Закона за защита на природата, обнародван през 1962 г.

Макар и считан за изчезнал от гнездящата фауна на България, поради спорадичните наблюдения на единични индивиди, брадятият лешояд не е изключен от по-нататъшното българско природозащитно законодателство.

С Постановление № 442 /01.12.1997 Министерски Съвет определя тарифа за обезщетения при причиняване на „убиване или осакатяване на екземпляри от защитени животински видове, унищожаване на техни гнезда, яйца и леговища, както и улавяне на екземпляри на такива видове“ (Чл. 1, Ал. 1). Тарифата, определена за „унищожаване на един индивид“ е 1000 лв, а при „улавяне“, нарушителят се глобява със 750 лв.

Понастоящем брадатия лешояд е обявен за защитен вид, включен в Приложение 2 към чл. 6, ал. 1, т. 2 и 3, и Приложение 3 към чл. 37 на Закона за биологичното разнообразие (Обн. ДВ. бр. 77 от 9 Август 2002 г.).

От септември 2006 г. е в сила Тарифа за обезщетение при нанесени щети на растителни и животински видове, включени в Приложение 3 на Закона за биологичното разнообразие. Приложение 1 на Тарифата включва и брадатия лешояд, като определя обезщетение от 2000 лв за „нараняване, осакатяване, убиване или отнемането им от природата; унищожаването или вземането на яйца и разрушаването на гнезда“.

Брадятият лешояд е символ на българската природозащита, като формални целенасочени усилия за запазването му се водят още от началото на XXти век. През двайсетте години на XIX в Царската зоологическа градина в София е първото размножаване на брадат лешояди на затворено. Двойката успява да отгледа общо 17 малки (Tewes 2002).

Едновременно с това държавните институции и неправителствените организации започват работа по дългосрочна стратегия за възстановяване на вида, която включва следните стъпки и основни документи:

- 1992 г. - основан е Център за рехабилитация и размножаване на редки видове (днес Спасителен център за диви животни), към СНЦ „Зелени Балкани – Стара Загора“, като изходна база за размножаване и реинтродукция на брадат и черен лешояд.

- 1999 г. – изработената от неправителствените организации Концепция за реинтродукция на брадатия лешояд е приета от Правителството (Национална служба за защита на природата) и бъдещите дейности по реинтродукцията са включени в Националния план за действие за опазване на биоразнообразието;
- 2001 г. - създадена е “Национална работна група за реинтродукцията на брадатия лешояд”, с участието на 18 неправителствени и държавни структури, между които МОСВ, РИОСВ Хасково, РИОСВ Стара Загора, РИОСВ Велико Търново, ДНП Централен Балкан, ДПП Сините камъни, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“, БОЦ и т.н. Като представител на работната група, Зелени Балкани сключва допълнително споразумение за сътрудничество с българското правителство за съвместна работа по изпълнение на дейностите по реинтродукцията в дългосрочен план.
- 2002 г. – СНЦ „Зелени Балкани – Стара Загора“ изработва и внесе в правителството Национален план за реинтродукция и консервация на брадатия лешояд в България. Планът е приет и от Националната работна група.
- 2002 г. – екип от международни експерти разработва План за действие за възстановяване и опазване на лешоядите на Балканския полуостров и прилежащите територии (Балкански план за лешоядите). Планът обхваща и България, като включва и дейности за възстановяването на брадатия лешояд.
- 2005 г. – подписано е Споразумение за сътрудничество за опазването на черния лешояд, брадатия лешояд, белолавия лешояд и египетския лешояд между Министерството на околната среда и водите и Консорциум от български и водещите европейски неправителствени организации, работещи за опазването и възстановяването на вида (Франкфуртско зооложко дружество, Фондация за Черния Лешояд, Фондация за брадатия лешояд, BirdLife);

4.2. Предприети мерки за опазване

4.2.1. Ex-situ

Може би първите конкретни усилия за опазване на брадатия лешояд в България са всъщност ex-situ успехи - успешното размножаване на вида в Царската зоологическа градина в София (Schumann 1928).

По-късно усилията за опазване на вида извън естествената му среда са поети от специализирано звено към СНЦ „Зелени Балкани – Стара Загора“, както следва:

- 1992 г. - създаден е Център за рехабилитация и размножаване на редки видове (днес Спасителен център за диви животни), към СНЦ „Зелени Балкани – Стара Загора“, като една от целите му е да се превърне в изходна база за

размножаване и реинтродукция на брадат и черен лешояд за тяхното повторно връщане в природата.

- 1997 г. - персоналът на Центъра преминава курс на обучение във виенския размножителен център за брадати лешояди за осъществяването на тези цели.
- 2005 г. - след посещение във виенския размножителен център за брадати лешояди беше довършена волиерата за приемане на двойка брадати лешояди в размножителния център в Стара Загора.
- 2007 г. – Спасителният център за диви животни към СНЦ „Зелени Балкани“ приема двойка млади брадати лешояди от EGS (Eulen und Greifvogel Schutz – Austria) за размножаване в плен; мъжката птица умира скоро след това от аспергилоза, развита вследствие на промяната на климата и стреса при транспорта;
- 2008 г. - Спасителният център за диви животни към СНЦ „Зелени Балкани“ приема млад мъжки брадат лешояд (като заместник на умрялата птица), отново от EGS (Eulen und Greifvogel Schutz – Austria) за размножаване в плен;
- 2015 – Сформираната двойка в Спасителният център за диви животни към СНЦ „Зелени Балкани-Стара Загора“ е вече полово зряло и осъществява първи копулации

4.2.2. In-situ

През 1970-те години се заговаря за допълнителни, целеви усилия за възстановяването на вида. Още тогава се предлагат варианти за внасяне на птици от СССР, Монголия, Афганистан, отглеждане и размножаване във волиерни условия, което да се разработи от БАН, да се финансира от МС и да се изпълни от различни тогава съществуващи структури – БЛРС, БТС, Централна станция на младите агробиолози, Българско природоизпитателно дружество и т.н. (Мичев 1983). Предлагат се конкретни мерки за възстановяване на брадация лешояд, включително волиерно отглеждане и изграждане на площадки за подхранване (Боев, 1985).

Следват редица природозащитни проекти и инициативи, които целят подобряване на условията, премахване на заплахите и подготвяне на условията за стартиране на програма за реинтродукция на брадати лешояди:

- 1984 г. – започнато е изкуствено подхранване на лешоядните птици в Източните Родопи, на основата на което е създадена и първата площадка за подхранване в страната (НБОИ-БДЗП);
- 1989 г. – проведена е експедиция до Кавказ за проучване на възможностите за набавяне на птици за възвръщане вида в България (НБОИ-БДЗП);
- 1999 г. – БДЗП и ФДФФ започват работа по програма ВУЛТУРА;

- 2000 г. – Екип на ФДФФ по проект финансиран от Клуба на приятелите на Виенския Зоопарк, проведе издирване на последните брадати лешояди в България и най-близките територии в съседни страни. Установено е наличието на 1-2 птици на около 90 км по права линия от Пирин в Република Македония. Това даде известен стимул за работа за връщане на вида в България.
- 2002 г. – група от експерти (от ФЗД, Фондация за брадация лешояд, Фондация за черния лешояд) посещава България в рамките на мисия за откриване на факти за изготвяне на Балканския план за опазване на лешоядите. Заключениета на експертите е да се подготви Национална стратегия и план за действие, както и предпроектни проучвания за реинтродукция на вида в страната;
- 2003 – 2005 г. – в рамките на Балканския план за опазване на лешоядите Зелени Балкани изпълнява 3 етапа на проект “Брадацият лешояд - Да върнем символа на българската природозащита”, с основен акцент върху проучване на подходящи места за реинтродукция на вида и изготвяне на предпроектно проучване.
- 2005 г. – Стартират проекти „Развитие на програма за дейности срещу отровите и ангажиране на държавните институции при решаването на проблема с използването на отровни примамки в природата” (ФДФФ София) и „Антидот кампания и създаване на предпоставки за възстановяване на лешоядите в Югозападна България като мост между популациите в Родопите и Македония” (ФДФФ Благоевград), за борба с използването на отровни примамки и ограничаване на конфликта между стопани и хищници чрез компенсаторни схеми и информационни кампании. Едновременно с това БДЗП изпълнява проект „Мултиплициране на успеха: как да се увеличи устойчивостта на едрите видове лешояди в Източни Родопи” за осигуряване на изкуствено подхранване и поддържане на телефон за подаване на сигнали при откриване на случаи на незаконно залагане на отрови. През същата година Алпийски клуб „Еделвайс” заснема научнопопулярен филм за опазването на лешоядите, предназначен да информира широката публика и привлече повече хора.
- 2006 г. – Изготвени са Предпроектни проучвания за реинтродукцията на брадация лешояд в Източна Стара планина и Провадийското-Роякско-плато; и Западни Родопи (Зелени Балкани). Стартира Антидот кампания и развитие на компенсаторна програма за ограничаване на щети от хищници в Югозападна България, разработена от ФДФФ Благоевград. Продължават усилията за ограничаване на заплахите, осигуряване на безопасна храна на изкуствени площадки и мониторинг, в Източни Родопи (БДЗП, Зелени Балкани). Заснема се втора част на научнопопулярния филм „По пътя на лешоядите”, за да се популяризират стъпките, набелязани в Балканския план за опазване на лешоядите (Алпийски клуб „Еделвайс”). Започва проект „Опазване и реинтродукция на балканската дива коза в ПП Витоша” (СДП Балкани), като видът е сред основната хранителна база на брадация лешояд в естествени условия.

- 2007 г. – Стартира проект „Дейности за възстановяване популациите на черния и белоглавия лешояд като първи стъпки към реинтродукцията на брадатия лешояд“ (Зелени Балкани), насочен към подготовката на района на Сините камъни, борба със залагането на отровни примамки и работа с местни и национални институции. Подготвителна кампания за възстановяването на белоглав лешояд като предпоставка за завръщането на брадатите лешояди стартират и в района на Централен Балкан (ДЗХП). Продължават дейностите по антидот кампанията, движени от ФДФФ София и ФДФФ Благоевград в Югозападна България, както и дейностите, свързани с опазване на едрите видове лешояди в Източни Родопи (БДЗП, Зелени Балкани) и Врачански Балкан (ДЗХП).
- 2008 г. – Продължават дейностите по ограничаване на заплахите, борба със залагането на отровни примамки, допълнителни подхранвания и информационни дейности в района на Югозападна България, Стара планина и Източни Родопи (Зелени Балкани, ФДФФ, ДЗХП, БДЗП).
- 2010 г. – стартира петгодишен проект „Завръщане на лешодите в България“ LIFE08 NAT/BG/278, чиято цел е да подготви условията за реинтродукция на брадати лешояди, освен чрез пълен спектър от подобряващи местообитанията и отношението на хората дейности, и чрез реинтродукция на белоглав лешояд, като предпоставка за последващо връщане и на брадатия лешояд;
- 2012 г. ФДФФ стартира петгодишен проект „Живот за Кресненския пролом“ LIFE11 NAT/BG/363, който цели стабилизирането на реинтродуцираната колония белоглави лешояди в Кресненския пролом, чрез редица природозащитни дейности целящи подобряване местообитанията за лешоядите в района. Благодарение на това Пирин и Кресненския пролом сега представляват потенциално място за връщането на брадатия лешояд.
- 2014 г. – Изготвено е Предпроектно проучване за реинтродукцията на брадатия лешояд в България (Зелени Балкани, ФДФФ, ДЗХП).

V. НЕОБХОДИМИ МЕРКИ ПО ОПАЗВАНЕ

5.1. Възстановяване на брадация лешояд, чрез освобождаване в природата (реинтродукция) на птици отгледани на затворено

Въпреки дългогодишните усилия на неправителствените организации и добрата воля на държавните институции, извършените до момента *in-situ* и *ex-situ* природозащитни дейности не са достатъчни за възстановяване популацията на брадация лешояд в България.

Инициирани и успешно са проведени редица проекти, подобряващи условията за активна кампания по повторното въвеждане (реинтродукция) на вида в България.

В настоящия План са описани практическите стъпки за провеждането на програма за реинтродукция на брадация лешояд в страната, съгласно условията за вида в България и международния опит и експертиза.

Брадати лешояди за пускане в природата ще бъдат предоставени от и чрез Фондацията за опазване на лешоядите (Vulture Conservation Foundation- VCF), която е наследник на Фондацията за опазване на брадация лешояд – изпълнила реинтродукцията в Алпите. При сегашните ангажименти на Европейската мрежа за размножаване на брадати лешояди (EER) координирана от VCF, възможност за стартиране на освобождаване на птици в България няма да има, преди 2020 година. Старта на пускането обаче, зависи и до голяма степен от готовността на районите за освобождаване на птици, които ще дадат допълнителни политически аргументи на българската природозащитна общност за старта на кампанията – предприети мерки срещу нелегалната употреба на отровни примамки, увеличаване и оптимизиране на хранителната база (увеличаване популациите на диви и домашни чифтокопитни и др), дейности за запознаване на местната общественост и получаване на подкрепа за дейността, реинтродукция и добро състояние на белоглавия лешояд, като индикаторен вид

Към настоящия момент 33 „Родопи-Източни“ и ПП „Врачански Балкан“ са най готови за стартиране на освобождаване на брадати лешояд в България и по експертна оценка на всяко от местата могат да съжителстват между 3 и 6 двойки (може би до 8-9 двойки, ако се включат най-близките съседни райони). В случай, че се появи възможност от EER за брадация лешояд и съгласие на VCF да се предоставят птици за България, първите 10-12 птици могат да бъдат пуснати в Източни Родопи и/или Врачански Балкан, дори в рамките на периода 2015-2020. В това време ще тече подобряването на условията в останалите райони-кандидати и по експертна оценка, между работещите по вида ще се вземе решение в кой или кои райони да се случват следващите пускания.

В предстоящия 10 годишен период на действие на този План 2015-2024 предстоят предимно подготвителни дейности в районите получили висок резултат в предпроектното проучване за реинтродукция на брадация лешояд, изготвено в рамките на проект „Завръщане на лешоядите в България“ LIFE08 NAT /BG/278. Това са трите Национални парка „Рила“, „Пирин“ и „Централен Балкан“; природните паркове „Рилски манастир“,

„Врачански Балкан“ и „Сините камъни“ и други подходящи територии, като някои райони на Западни Родопи (Доброостански Рид, долината на река Въча), Котленска планина, Камчийска планина и Провадийско-Роякско плато. За мащабите на страната и подвижността на брадатия лешояд, стратегически по-добре би било да се раздели страната на три работни района: **1. Стара планина** – вкл. ПП „Врачански Балкан“, ЗЗ „Западен Балкан“, ЗЗ „Понор“, НП „Централен Балкан“ ЗЗ „Централен Балкан - буфер“, ПП „Сините камъни“, ЗЗ „Котленска планина“, ЗЗ „Камчийска планина“ и ЗЗ „Провадийско-Роякско плато“; **2. Рило-Родопски масив** – вкл. ПП „Рилски манастир“, НП „Рила“, НП „Пирин“, ЗЗ „Родопи – Западни“, ЗЗ „Родопи – Средни“ и ЗЗ „Родопи – Източни“; и **3. Краище** – ПП „Витоша“, ЗЗ „Земенски пролом“, ЗЗ „Кървав камък“, ЗЗ „Руй“, ЗЗ „Конявска планина“ и ЗЗ „Осогово“.

Трябва да се има предвид, че дори в дадена територия да не се предвижда пускане на птици, дори в по-дългосрочен план (напр. ПП „Витоша“) дейностите по подготовка на района за реинтродукцията на брадатия лешояд в страната трябва да се осъществяват повсеместно, защото след пускането на птиците, те ще обикалят вероятно целия Балкански полуостров и ще уседнат в най-подходящите места. Т.е. проекта е национален и всяка потенциално подходяща територия трябва да бъде включена в изпълнението на подготвителни дейности и местообитанията за вида подобрени и поддържани в оптимално състояние. Това още повече се обуславя от факта, че някои дейности изискват повече време за да дадат ефект – напр. реинтродукцията на кози и/или дива коза и т.н. Те представляват добра природозащитна практика, дори и без да са под патронажа на бъдещата реинтродукция на брадатия лешояд. Последното обаче дава възможност за по ясно планиране и комуникиране на дейностите.

Описание на методиката за повторно въвеждане

Международният опит от реинтродукцията на вида в Алпите показва, че за да бъде създадена жизнеспособна и устойчива популация на брадат лешояд (между 6 и 9 двойки (Choisy, 2012) е необходимо да бъдат пуснати минимум 100 птици. Като се има предвид капацитета на ЕЕР да произвежда птици за пускане и нуждата от птици за други проекти, това би могло да се случи за период от 20 години. Необходимият минимален брой малки за пускане на година е 2 птици, като не трябва да се допуска освобождаването на един-единствен индивид, от което и да е от избраните места за дадена година (IBM_Network 2012). Освен това, при старт на програмата за реинтродукция на дадено място и, в оптималния случай трябва да се осигури постоянство при освобождаването на птици всяка година от действието на програмата, освен ако промяна в обстоятелствата не компрометира оцеляването на освобождаваните птици.

Методиката за практическото освобождаване на птиците, размножени в неволя показва, че не е необходимо изграждането на допълнителни съоръжения и волиери в природата.

Младите птици се поставят на възраст три месеца (приблизително месец преди да са готови да отлетят), в предварително подготвено изкуствено гнездо (естествена скална ниша), изградено на скален венец (Frey and Walter 1989). По този начин се дава

възможност за действие на естествените фактори при оцеляването на птиците и се създават условия за развитие на поведение, максимално близко до естественото (Frey and Walter 1989). В случая с Алпите, през първите години, когато не е могло да бъде предвидено поведението на други видове (например изключително агресивните скални орли), възрастна птица, негодна за освобождаване, е оставена заедно с малките, за да ги пази и защитава (Frey and Walter 1989).

Храната се осигурява с подхвърляне в гнездото, без визуален контакт (Frey and Walter 1989). Най-дългият престой на малко в гнездото е около 2 месеца, след което, за разлика от белоглавите лешояди например, брадатите лешояди много бързо разиват самостоятелност и зависят в много по-малка степен от изкуствените подхранвания (Frey and Walter 1989).

Птиците трябва да бъдат маркирани по възприетата практика чрез избелване на маховите пера по определена схема, с поставянето на цветни PVC пръстени и радио- или сателитни предаватели.

По примера на Алпите, в България може да се очаква смъртност от 14,6 – 29 % (индивиди до едногодишна възраст) и 3,1 – 9,4 % (индивиди от 2- 31 годишна възраст) (Bustamante 1996).

В този период е от голямо значение човешкия потенциал, с който разполагат структурите извършващи реинтродукцията, тъй като са необходими много хора, ангажирани с доизхранването на малкото до неговото излитане, както и последващото му ежедневно проследяване през първите месеци живот на свобода. Мониторингът трябва да продължи с известна периодичност и след това, като този процес ще продължи с години.

Обосновка на избраната стратегия

В реинтродукцията на вида вече има сериозен опит, натрупан в западноевропейските страни, като от 1986 г. съществува проект за реинтродукция на вида в Алпите (Frey and Walter 1989), а в по-скоро време са стартирали успешни проекти за реинтродукция на вида в Андалусия и Южна Испания (IBM_Network 2012).

В случая с Алпите експертите са избрали четири основни места за освобождаване, където програмата се изпълнява в продължение на повече от 10 години и няколко допълнителни места, от които се освобождават птици при наличност (IBM_Network 2012). Така цялостната програма за реинтродукция на брадатите лешояди обхваща общо 16 места за освобождаване в периода 1986 – 2012 г.

През 1997 г., след освобождаването на общо 72 брадати лешояди от 5 места (в периода 1978-1997) и наличието на 37-44 свободно летящи птици; се излюпва първото малко от реинтродуцирани брадати лешояди на територията на Алпите (IBM_Network 2012).

До март 2012 г. в четири страни (Италия, Франция, Австрия и Швейцария) са освободени общо 190 птици, изплупени в плен; като доказателство за успеха на програмата са резултатите: през 2011 г. има документиран минимум 22 доказани териториални двойки, които успяват да отгледат общо 14 малки (Izquierdo and Zink 2011).

Скорошно проучване установи, че понастоящем популацията е устойчива и би продължила тенденцията си по нарастване дори при преустановяване освобождаването на повече птици (Schaub, Zink et al. 2009).

Екипът, планирал и провел програмата за реинтродукция на брадат лешояд в Алпите – д-р Ханс Фрей, Мишел Терас, Волфганг Фремут, Хуан-Хосе Санчез Артез и други международни експерти посетиха България в рамките на мисия за откриване на факти за изготвяне на Балканския план за опазване на лешоядите (2002 г.).

Експертите препоръчаха подготовката на Национална стратегия и план за действие, както и предпроектни проучвания за реинтродукция на вида в страната. Тези предпроектни проучвания категорично и недвусмислено обосноваха стартирането на повторно въвеждане на вида в България.

Предложената методика за реинтродукция е напълно съобразена с международната експертиза и опит и изготвена от Националната работна група за реинтродукцията на брадатия лешояд и екип от международни експерти, успешно провели реинтродукцията на брадатия лешояд в Алпите.

Използваната стратегия напълно отговаря на критериите на IUCN за реинтродукция (BirdLife_International 2012).

5.2. Законови и институционални мерки за защита на вида, политики, разработване на стратегически документи, разширяване на националната екологична мрежа за опазването му

5.2.1. Допълване и подобряване на съществуващите наказателно-процесуални разпоредби, касаещи незаконното използване на отрови.

Цел: Криминализиране чрез НК поставянето на отровни примамки за едри хищници и даване на точно определение за тези случаи за свеждане на незаконното залагане на отровни примамки за хищници до минимум.

Важност: Много висока.

Приоритетност: Спешна.

Индикатор за успех: Внесени изменения в НК, даващи възможност за ефективни съдебни действия срещу нарушителите. Има наложена наказателна мярка срещу лице заложило отровна примамка за хищници или скитащи кучета/котки и ощетило пряко или косвено защитени видове.

5.2.2. Въвеждане на задължителни застраховки за селскостопански животни, включващи риска „щети от хищници“ на територията на цялата страна, като изискване за получаване на субсидии и/или разрешителни за паша в Националните паркове.

Цел: Намаляване на конфликта човек-хищник, който води до залагане на отровни примамки.

Важност: Висока.

Приоритетност: Средна.

Индикатор за успех: Всяко убито от хищници животно е докладвано на застрахователната компания и администрацията на Национален парк или НПО в районите на реинтродукция на брадатия лешояд. Стопаните получават обезщетение от застрахователя, а останките от труповете на животните се изнасят за храна на лешоядите.

5.2.3. Приемане на определен допустим запас на вълка в България и приемане на мерки за поддържане на популацията в стабилно състояние, на базата на което да се разработят мерки за намаляване на конфликта с животновъди и ловни стопанства.

Цел: Намаляване на конфликта човек-хищник, който води до залагане на отровни примамки.

Важност: Много висока.

Приоритетност: Спешно.

Индикатор за успех: В Плана за действие за вълка в България са взети предвид евентуалните проблеми за лешоядите от опазването на вида, и са предписани конкретни мерки за намаляване на негативното въздействие. Планиран е брой на популацията на вълка в България и мерки за поддържането на същата в стабилно състояние, на базата на което са разработани мерки за намаляване на конфликта с животновъди и ловни стопанства.

5.2.4. Включване като спешни и приоритетни мерките за опазване на брадатия лешояд в плановете за управление на защитените територии и местата от НАТУРА 2000, в които се среща вида или е планирано неговото реинтродуциране в този План.

Цел: Предприемане на адекватни мерки за опазване и защита на вида, дори на местата на които не се среща, но е планирано неговото реинтродуциране.

Важност: Висока.

Приоритетност: Средна.

Индикатор за успех: 90 % от плановете за управление на ЗТ и всички Натура 2000 места, в които се среща вида или се планира реинтродукцията му, включват приоритетни мерки за възстановяване и опазване на вида.

5.2.5. Обявяване на нови ЗТ с цел защита на новосформирани гнездови двойки или места, отговарящи на изискванията за реинтродукция на вида, спрямо този План.

Цел: Осигуряване на пълна и навременна и превантивна законова защита на гнездовите местообитания, райони за търсене на храна или потенциалните такива, предвидени в този План.

Важност: Висока.

Приоритетност: Средна.

Индикатор за успех: Възможността за реинтродукция на вида фигурира, в заповедите за обявяване на защитени територии.

Интегриране мерките в настоящия план (касаещи факторите безпокойство и промяна на местообитанието) в лесоустройствените планове в потенциалните гнездови територии на вида.

Цел: Планиране на периметъра, мащабите на горски дейности и времето им провеждане, така че да не увредят хабитата и да не предизвикат безпокойство в близост (радиус от 1-3км) до гнездовите находища или потенциални такива.

Важност: Висока

Приоритетност: Средна

Индикатор за успех: Включване на мерки от настоящия план в лесоустройствените проекти на Горски стопанства от приоритетните райони за реинтродукция.

5.2.6. Интегриране реинтродукцията и опазването на брадация лешояд в национални, регионални и общински стратегии за развитие в общини и региони важни за опазването на вида.

Цел: Включване изискванията за опазване на брадация лешояд при планирането на стопанските практики в ключовите за вида райони на страната.

Важност: Много висока.

Приоритетност: Средна.

Индикатор за успех: Стратегиите и планове за развитие в районите на срещане и/или планирана реинтродукция на брадация лешояд отчитат изискванията за опазването на вида.

5.2.7. Адаптиране на дейностите, предвидени в общинските и регионални планове за развитие с изискванията на брадация лешояд и съобразяване с бъдещата му реинтродукция.

Цел: Предотвратяване последствията от някои дейности, които могат да застрашат или лимитират успеха на реинтродукцията на брадат лешояд.

Важност: Средна.

Приоритетност: Средна.

Индикатор за успех: Няма случай на увредени местообитания или места, планирани за реинтродукция в този План.

5.2.8. Разработване на протокол от РИОСВ за действия в случай на спешни ситуации - отравяния, горски пожари и т.н., адресирани до регионални ветеринарни служби, РДГ и общински администрации и кметства.

Цел: Предотвратяване последствията от някои непредвидени застрашаващи фактори или опасни екстремни ситуации.

Важност: Средна.

Приоритетност: Средна.

Индикатор за успех: Бърза и ефективна реакция при спешни ситуации. Няма случай на увреден консервационно значим вид, при който да не са взети необходими мерки за предотвратяване на по-големи щети.

5.2.9. Разработване на стратегия за действие при избухване на заразни заболявания по домашните и дивите животни.

Цел: Избягване прекратяването на изкуственото подхранване в случай на усложнена епизоотична обстановка.

Важност: Висока.

Приоритетност: Средна.

Индикатор за успех: Изработена стратегия, която е утвърдена и позната от всички заинтересувани лица и отговорни институции в районите, където се срещат или се планира реинтродукция на брадати лешояди.

5.3. Възстановителни, поддържащи и други природозащитни мерки за вида

5.3.1. Изготвяне на моментен анализ и оценка и приоритизиране на избраните потенциални райони за започване на реинтродукция на брадат лешояд непосредствено преди старта на освобождаване на птици в природата.

Цел: Определяне на най-добрия сред най-добрите райони за начало на реинтродукцията на брадация лешояд за гарантиране оптимална ефективност на предприетите мерки и програма за реинтродукция.

Важност: Много висока

Приоритетност: висока

Индикатори за успех: Изготвяне на официален доклад, съгласуван с широк кръг експерти.

5.3.2. Осигуряване на брадати лешояди за освобождаване

Цел: Осигуряване на минимален брой от 2 птици на година за освобождаване чрез договаряне с ЕЕР и VCF или други източници на брадати лешояди. Подпомагане на ЕЕР, чрез сформирание на размножаващи се двойки брадати лешояди в плен - Софийски зоопарк (една двойка) и Спасителен център за диви животни към Зелени Балкани - Стара Загора 3-4 двойки.

Важност: Много висока

Приоритетност: висока

Индикатори за успех: Осигуряване и внос или договаряне за бъдещ период с VCF за внос на минимум 2 птици на година за период от 20 години за осъществяване на програма за реинтродукция. Минимум 3 двойки се размножават на затворено в ЦРРРВ Зелени Балкани и 1 двойка в Зоопрк София.

5.4. Възстановителни или поддържащи мерки за местообитанията на брадация лешояд

5.4.1. Възстановителни и поддържащи мерки

5.4.1.1. Поддържане на сега съществуващата мрежа от 9 площадки за подхранване на лешояди в България:

1 бр ДЗХП (Врачански Балкан при с. Долно Озирово);

2 бр на БДЗП (Източни Родопи при гр. Маджарово и с. Студен кладенец);

3 бр на Зелени Балкани (Източни Родопи при с.Пелевун, Сините камъни при гр.Сливен, Централен Балкан при с.Манолово);

1 бр на СЛРБ (Източни Родопи при с. Нановица, ЛС „Студен кладенец“);

2 бр на ФДФФ (Кресненски пролом при с. Ракитна, и Източна Стара планина при гр. Котел);

Цел: Осигуряване на достъпна и безопасна храна за лешоядите на територията на цялата страна, като подкрепя за опазването и възстановяване на техните популации.

Важност: Критична.

Приоритетност: Спешна.

Индикатор за успех: Всяка площадка функционира целогодишно с най-малко 1 подхранване от 200 кг седмично.

5.4.1.2. Разширяване на мрежата от площадки за подхранване на лешоядни птици в страната.

Цел: Осигуряване на достъпна и безопасна храна за лешоядите на територията на цялата страна, като подкрепя за опазването и възстановяване на техните популации.

Важност: Висока.

Приоритетност: Спешна.

Индикатор за успех: Изградени са още 10 площадки в Западни Родопи, Рила, Пирин, Земенски пролом, Камчийска планина, Провадийско-Роякско плато, Западна Стара планина, Централен Балкан.

Ежегодно и целогодишно се извършват подхранвания - най-малко по 1 подхранване от 200 кг седмично.

5.4.1.3. Подпомагане и стимулиране на животновъдите, прилагащи традиционни екстензивни животновъдни практики, сезонна миграция, лятна паша в алпийски пасища и др.

Цел: Увеличаване на екстензивното животновъдство и насърчаване практиките за трансхуманция за осигуряване естествена хранителна база на лешоядите в целевите райони.

Важност: Висока.

Приоритетност: Висока.

Индикатор за успех: Увеличен и/или групиран в потенциални гнездови територии брой глави добитък (мин. 1000 овце или еквивалент на 300 км²) в целевите райони.

5.4.1.4. Възстановяване на едър копитен дивеч (козиарог в Рила, Пирин и Централен Балкан; дива коза във Врачански Балкан и Сините камъни; лопатар в Котленска и Камчийска планини и Кресненския пролом и др.) и повишаване на контрола на браконьерските практики (отстрел, примки).

Цел: Увеличаване на разпространението и плътността на едрия копитен дивеч и предотвратяване на браконьерския отстрел за осигуряване естествена хранителна база на лешоядите в целевите райони.

Важност: Средна, потенциално висока.

Приоритетност: Висока.

Индикатор за успех: Увеличен и/или групиран в потенциални гнездови територии брой едър дивеч (мин. 800 диви кози или еквивалент на 300 км²) в целевите райони.

5.4.2. Мерки за ограничаване въздействието на заплахите и премахване на лимитиращи фактори в страната и специфични такива за избраните райони.

5.4.2.1. Провеждане на кампании срещу незаконното използване на отрови

Цел: Свеждане на възможността за директно или вторично отравяне на брадати лешояди от незаконно залагане на отрови за едри хищници до минимум.

Важност: Много висока

Приоритетност: Спешна.

Индикатор за успех: Проблемът с използването на отрови и действието им върху брадатия лешояд и други консервационно значими видове е разпознат от държавните институции (БАБХ, ИАГ, МОСВ) и целевите групи (животновъди, ловци, гълъбари).

5.4.2.2. Изолиране на опасни електропреносни стълбове и предотвратяване инсталирането на нови опасни трасета в районите на реинтродукция на брадатия лешояд.

Цел: Предотвратяване смъртността, предизвикана от токови удари в целевите територии, с особено внимание на 20 KV електропреносна мрежа в радиус 10 км от потенциалните гнездови райони, планиране за реинтродукция на вида.

Важност: Средна, потенциално висока.

Приоритетност: Висока.

Индикатор за успех: Обезопасени най-рисковите участъци от електропроводи и недопуснато изграждане на нови, опасни съоръжения в районите за реинтродукция на брадатия лешояд.

5.4.2.3. Предотвратяване и превенция на бъдещо безпокойство в потенциалните гнездови райони на вида.

Цел: Ограничаване антропогенното въздействие и безпокойство, посредством включване на специални режими и забрани към ПУ на съответните 33 и 3Т.

Важност: Висока

Приоритетност: Средна

Индикатор за успехи: Изготвени и внесени в МОСВ предложения за режими и забрани към ПУ на съответните 33 и 3Т, които гарантират в максимална степен опазването и ограничаване безпокойството на брадатия лешояд.

5.4.2.4. Предотвратяване изграждането на ветроенергийни паркове на територията на или в близост до районите на планирана реинтродукция на брадатия лешояд посочени в този План.

Цел: Предотвратяване смъртността на реещи се птици (вкл. лешояди), предизвикана от сблъсък с ветрогенератори в целевите територии. Създаването и перспективата за внедряване в производство на електроенергия на ветрогенератори с вертикална ос – безопасни за реещите птици, предполага решаване на този проблем в бъдеще. До тогава, недопускане на инсталиране на ветрогенератори с хоризонтална ос и витла (тип перка), ще трябва да бъде предотвратявано в избраните райони според този План за реинтродукция на вида.

Важност: Средна, потенциално висока.

Приоритетност: Висока.

Индикатор за успех: Не е допуснато изграждането на ветрогенератори с хоризонтална ос (тип перка) на територията или в близост от 10 км от потенциалните гнездови места за брадат лешояд, посочени в този План.

5.4.2.5. Недопускане на промяна в хабитата и безпокойство на освободени птици в резултат на горскостопански дейности в близост до гнездови местообитания.

Цел: Предотвратяване на опасността от прогонване на загнездили двойки брадати лешояди, в резултат на безпокойство от провеждане на горски мероприятия (най-вече сечи, но също прокарване на горски пътища и др.) или в резултат на промяна на средата в непосредствена близост до гнездата им. Същите мерки трябва да бъдат планирани и в радиус от 1-3 км от скали (разположени в горски масиви) с историческо гнездене на вида или потенциално подходящи за загнезждане. Мерките основно трябва да включват забрана за провеждане на сечи в размножителния период и провеждане на голи сечи.

Важност: Средна, потенциално висока

Приоритетност: Средна

Индикатор за успех: Няма известен случай на провалено гнездене или провалено заемане на гнездово местообитание от новосформирана двойка в резултат на горскостопански дейности.

5.5. Мониторинг на вида и местообитанията

5.5.1. Ежемесечен мониторинг на използването и ефективността на площадките за изкуствено подхранване

Цел: Установяване посещаемостта на площадките за изкуствено подхранване, честотата на посещение в различните сезони и типа предпочитана храна, за

планиране на по-нататъшни природозащитни мерки. Идентифициране на птиците, които посещават площадките и честотата на индивидуални посещения.

Важност: Висока.

Приоритетност: Висока.

Индикатор за успех: Годишен доклад за ефективността на площадките с брой и разпределение на птиците по месеци, количество предоставена храна, оценка на тяхната ефективност и препоръки за последващи мерки. Броят на белоглавите лешояди ползващи площадките остава стабилен или се увеличава на годишна база.

5.5.2. Мониторинг на видовете с които съжителства брадятият лешояд – белоглав лешояд, скален орел, гарван гробар в териториите избарни за реинтродукция на вида според този План.

Цел: По-добро планиране на бъдещите дейности и реинтродукцията на брадат лешояд, чрез събиране и анализиране на информация за състоянието на индикаторни видове за качеството на местообитанията и за заплахите.

Важност: Висока.

Приоритетност: Средна.

Индикатор за успех: На база на получената информация от доклади на НПО и държавни институции за състоянието на белоглавия лешояд, скалния орел и гарвана в районите в които се изпълняват дейности по реинтродукция на брадат лешояд са предприети действия за предотвратяване на заплахи и опазване на важни места.

VI. Мерки за обществено осведомяване

6.1.1. Реализиране на дългосрочна програма по превенция на използването на отрови.

Цел: Координиране дейностите на българските НПО и държавните институции в работата срещу незаконното използване на отрови.

Важност: Висока.

Приоритетност: Спешна.

Индикатор за успех: Осъществени кампании във всички населени места от гнездовите райони на вида, където съществува практика за незаконно ползване на отрови

6.1.2. Подготовка и разпространение на серия от специализирани информационни материали

Цел: Популяризиране опазването на вида и създаване на положително отношение към него и обществена ангажираност към опазването му в неговите гнездови райони.

Важност: Висока.

Приоритетност: Постоянна.

Индикатор за успех: Ежегодно в гнездовите райони на вида са разпространявани поне 500 бр. информационни и образователни материали. Ежегодно в местни медии публикувани поне 10 статии за нуждата от опазване на вида. Заснет един филм за нуждата от опазване на вида.

6.1.3. Разработване на специални информационни табла и материали за съществуващите информационни центрове и паркови администрации

Цел: Популяризиране опазването на вида и създаване на положително отношение към него сред туристи и посетители на целевите райони, където се работи за опазването на вида.

Важност: Средна.

Приоритетност: Ниска.

Индикатор за успех: Ежегодно в гнездовите райони на вида са разпространявани поне 500 бр. информационни и образователни материали.

6.1.4. Провеждане на семинари с уредниците на ловно-рибарските дружества в гнездовите райони, за разясняване нуждата от опазване на вида и прилагането на добри ловностопански практики целящи опазването на лешоядите.

Цел: Запознаване на ЛРД с целите на настоящия план и разширяване на мрежата от местни доброволни сътрудници.

Важност: Висока.

Приоритетност: Средна.

Индикатор за успех: Проведени десет семинара в ключови райони за опазването на вида за десет годишния период на Плана.

6.1.5. Организиране на семинари със специалистите по селско стопанство и екология в областните управи и в общините,

Цел: Адаптиране на планираните и осъществявани селскостопански практики към изискванията за опазване на брадатия лешояд на местата, където се среща вида, запознаване на специалистите с изискванията по опазване на брадатия лешояд и видовете селскостопански практики, които биха го благоприятствали.

Важност: Висока.

Приоритетност: Средна.

Индикатор за успех: Проведени два семинара със специалистите по селско стопанство и екология в областните управи и в общините, където се среща вида.

Специалистите са запознати с изискванията за опазване на брадатия лешояд.

6.1.6. Организиране на презентации и срещи с местни хора живеещи в населените места в близост до гнезда или планирана реинтродукция на брадатия лешояд

Цел: Ограничаване случаите на гнездови неуспех и изоставяне на гнездови места, вследствие на ниска природозащитна култура и незнание за присъствието на лешояди.

Важност: Висока.

Приоритетност: Средна.

Индикатор за успех: Ежегодно провеждани срещи с клубовете по екстремни спортове в страната, които практикуват дейността си в райони с обитавани гнезда на черни лешояди. Насърчаване на международното сътрудничество и обмяна на опит

6.1.7. Провеждане на семинар с представители на районните прокуратури в страната за съгласуване на мерки срещу използването на отровни примамки и унищожаването на защитени видове.

Цел: Намиране на решение за прилагане на законодателството в областта на използването на отровни примамки и отравяне на защитени видове в страната.

Важност: Висока.

Приоритетност: Спешна.

Индикатор за успех: Има поне две повдигнати обвинения на извършители на отравяне на защитени видове в България.

6.1.8. Популяризиране, сред заинтересуваните институции и целеви групи на новата генерация ветрогенератори с вертикална ос- безопасни за реещите птици.

Цел: Предотвратяване на изграждането на стария тип (перки) ветрогенератори в райони, в близост до планираната за реинтродукция на брадат лешояд в България и съседните страни.

Важност: Висока.

Приоритетност: Висока.

Индикатор за успех: Всички заинтересувани страни – държавни институции, консултантски компании, НПО, инвеститори, и др. знаят и имат прдвид ветрогенераторите с вертикална ос при планиране изграждането и обсъждането на проектите за изграждане на ветроенергийни паркове.

6.1.9. Насърчаване на международното сътрудничество и обмяна на опит

Цел: Постигане на по-висока ефективност на дейностите по опазване на брадатия лешояд, чрез повишаване обмяната на опит между страните, работещи по опазване на вида.

Важност: Висока.

Приоритетност: Средна.

Индикатор за успех: Провеждане на семинари с организации от различни страни, работещи по опазване на брадатия лешояд. Участие на български представители на международни срещи за опазване на брадатия лешояд.

VII. НАБЛЮДЕНИЕ И КОНТРОЛ НАД ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА ПЛАНА

7.1. Мониторинг

Целта на мониторинга върху изпълнението на Плана за действие е да се оцени степента на неговото прилагане и ефективността му за подготвителните дейности по възстановяването на вида.

Мониторингът да се извършва ежегодно, а напредъкът по изпълнението на Плана за действие да се обсъжда на работни срещи веднъж на всеки две години, с участието на заинтересовани страни (работна група по изпълнение на плана).

	Дейност	Област за наблюдение	Основен проблем	Индикатор за успех
5.2. Законови и институционални мерки за защита на вида, политики, разработване на стратегически документи				
5.2.1.	Допълване и подобряване на съществуващите наказателно-процесуални разпоредби, касаещи незаконното използване на отрови.	Наказателен кодекс на Република България.	Липса на законови санкции за лица, за които е доказано, че са заложили отровни примамки за хищници.	Внесени изменения в НК, даващи възможност за ефективни съдебни действия срещу нарушителите. Има наложена наказателна мярка срещу лице заложило отровна примамка за хищници или скитащи кучета/котки и оцетило пряко или косвено защитени видове.
5.2.2.	Въвеждане на задължителни застраховки за селскостопански животни, включващи риска „щети от хищници“ на територията на цялата страна, като изискване за получаване на субсидии и/или разрешителни за паша в Националните паркове.	Наредба на МЗХ, ПРСР, Наредба на МОСВ, Планове за управление на Националните паркове	Незаконно използване на отровни примамки, поради конфликт между животновъди и хищници.	Всяко убито от хищници животно е докладвано на застрахователната компания и администрацията на Национален парк или НПО в районите на реинтродукция на брадатия лешояд. Стопаните получават обезщетение, а останките от труповете на животните се изнасят за храна на лешоядите.

5.2.3.	Приемане на определен допустим запас на вълка в България и приемане на мерки за поддържане на популацията в стабилно състояние, на базата на което да се разработят мерки за намаляване на конфликта с животновъди и ловни стопанства.	Палн за действие за вълка в България	Инициатива за по-голяма защита на вълка, без да са предвидени последствията за лешоядите	В Плана за действие за вълка в България са взети предвид евентуалните проблеми за лешоядите от опазването на вида, и са предписани конкретни мерки за намаляване на негативното въздействие. Планиран е брой на популацията на вълка в България и мерки за поддържането на същата в стабилно състояние, на базата на което са разработани мерки за намаляване на конфликта с животновъди и ловни стопанства.
5.2.4.	Включване като спешни и приоритетни мерките за опазване на брадация лешояд в планове за управление на защитените територии и местата от НАТУРА 2000, в които се среща вида или е планирано неговото реинтродуциране в този План.	Планове за управление на ЗТ и ЗЗ	Липса на специфични мерки за опазване или възстановяване на брадация лешояд.	90 % от планове за управление на ЗТ и всички Натура 2000 места, в които се среща вида или се планира реинтродукцията му, включват приоритетни мерки за възстановяване и опазване на вида.
5.2.5.	Обявяване на нови ЗТ с цел защита на новосформирани гнездови двойки или места, отговарящи на изискванията за реинтродукция на вида, спрямо този План.	Регистър на ЗТ в България	Липса на законодателство за планиране на реинтродукциите. Видът започва да е обект на опазване или третиране от даден нормативен акт, едва когато е наличен в съответната територията.	Възможността за реинтродукция на вида фигурира, в заповедите за обявяване на защитени територии.
5.2.6.	Интегриране реинтродукцията и опазването на брадация лешояд в национални, регионални общински стратегии за развитие в общини и региони важни за опазването на вида	Регионални, общински стратегии за развитие	Липса на специфични мерки за реинтродукция и опазване на брадация лешояд.	Стратегиите и планове за развитие в районите на срещане и/или планирана реинтродукция на брадация лешояд отчитат изискванията за опазването на вида.

5.2.7.	Адаптиране на дейностите, предвидени в общинските и регионални планове за развитие с изискванията на брадация лешояди и съобразяване с бъдещата му реинтродукция.	Общински и регионални планове и стратегии за развитие.	Директно или косвено увреждане на места или местообитания поради липса на информация за планираната реинтродукция и опазване на лешоядите.	Няма случай на увредени местообитания или места, планирани за реинтродукция в този План.
5.2.8.	Разработване на протокол от РИОСВ за действия в случай на спешни ситуации - отравяния, горски пожари и т.н., адресирани до регионални ветеринарни служби, РДГ и общински администрации и кметства;	Регионални, общински и национални стратегии за действие	Липса на план за действие при заплахата от отравяне на защитени и консервационно значими видове.	Бърза и ефективна реакция при спешни ситуации. Няма случай на увреден консервационно значим вид, при който да не са взети необходими мерки за предотвратяване на по-големи щети.
5.2.9.	Разработване на стратегия за действие при избухване на заразни заболявания по домашните и дивите животни	Регионални, общински и национални стратегии за действие	Предотвратяване на потенциална забрана за изкуствено подхранване	Изработена стратегия, която е утвърдена и позната от всички заинтересувани лица и отговорни институции в районите, където се срещат или се планира реинтродукция на брадати лешояди.
5.3. ВЪЗСТАНОВИТЕЛНИ, ПОДДЪРЖАЩИ И ДРУГИ ПРИРОДОЗАЩИТНИ МЕРКИ ЗА ВИДА				
5.3.1.	Изготвяне на моментен анализ и оценка и приоритизиране на избраните райони за започване на реинтродукция на брадат лешояд непосредствено преди старта на освобождаване на птици в природата.	Доклад за състоянието и приоритизиране на районите.	Липса на актуална оценка за състоянието на най-подходящите за реинтродукция райони.	Изготвяне на официален доклад, съгласуван с широк кръг експерти.

5.3.2.	Осигуряване на брадати лешояди за освобождаване	Наличие на птици за реинтродукция в България	Липса на птици за естествено възстановяване на изчезналата популация	Осигуряване и внос или договаряне за бъдещ период с VCF за внос на минимум 2 птици на година за период от 20 години за осъществяване на програма за реинтродукция. Минимум 2 двойки се размножават на затворено в ЦРРРВ Зелени Балкани и 1 двойка в Зоопрк София.
5.4. ВЪЗСТАНОВИТЕЛНИ ИЛИ ПОДДЪРЖАЩИ МЕРКИ ЗА МЕСТООБИТАНИЯТА НА БРАДАТИЯ ЛЕШОЯД				
5.4.1. Възстановителни и поддържащи мерки				
5.4.1.1.	Поддържане на сега съществуващата мрежа от 9 площадки за подхранване на лешояди в България: 1 бр ДЗХП (Врачански Балкан при с. Долно Озирово); 2 бр на БДЗП (Източни Родопи при гр. Маджарово и с. Студен кладенец); 3 бр на Зелени Балкани (Източни Родопи при с.Пелевун, Сините камъни при гр.Сливен, Централен Балкан при с.Манолово); 1 бр на СЛРБ (Източни Родопи при с. Нановица, ЛС „Студен кладенец“); 2 бр на ФДФФ (Кресненски пролом при с. Ракитна, и Източна Стара планина при гр. Котел);	Доклади на НПО, регистри на БАБХ.	Недостатъчно количество и качество достъпна храна за лешоядите.	Всяка площадка функционира целогодишно с най-малко 1 подхранване от 200 кг седмично.

5.4.1.2.	Разширяване на мрежата от площадки за подхранване на лешоядни птици в страната	Площадки за подхранване, регистри на БАБХ	Недостатъчен брой места за осигуряване на безопасна храна за лешоядите.	Изградени са още 10 площадки в Западни Родопи, Рила, Пирин, Земенски пролом, Камчийска планина, Провадийско-Роякско плато, Западна Стара планина, Централен Балкан. Ежегодно се извършват подхранвания най-малко по 1 подхранване от 200 кг седмично.
5.4.1.3.	Подпомагане и стимулиране на животновъдите, прилагащи традиционни екстензивни животновъдни практики, сезонна миграция, лятно паша в алпийски пасища и др.	Животновъдни практики	Намаляване на екстензивното животновъдство и оттам - хранителната база на лешоядите.	Увеличен и/или групиран в потенциални гнездови територии брой глави добитък (мин. 1000 овце или еквивалент на 300 км ²) в целевите райони.
5.4.1.4.	Възстановяване на едър копитен дивеч (кози в Рила, Пирин и Централен Балкан; дива коза във Врачански Балкан и Сините камъни; лопатар в Котленска и Камчийска планини и Кресненския пролом и др.) и повишаване на контрола на браконьерските практики (отстрел, примки и т.н.).	Дивечовъдни практики	Ограничен брой и разпространение на едрия копитен дивеч и оттам - хранителната база на лешоядите.	Увеличен и/или групиран в потенциални гнездови територии брой едър дивеч (мин. 800 диви кози или еквивалент на 300 км ²) в целевите райони.
5.4.2. Мерки за ограничаване въздействието на заплахите и премахване на лимитиращи фактори в избраните райони.				
5.4.2.1.	Провеждане на кампании срещу незаконното използване на отрови	Незаконно използване на отрови	Има случаи на незаконно използване на отрови в целевите територии	Проблемът с използването на отрови и действието им върху брадация лешояди и други консервационно значими видове е разпознат от държавните институции (БАБХ, ИАГ, МОСВ) и целевите групи (животновъди, ловци, гълъбари) .

5.4.2.2.	Изолиране на опасни електропреносни стълбове и предотвратяване инстелирането на нови опасни трасета в районите на реинтродукция на брадатия лешояд.	Електропреносната мрежа	Има случаи на загиване, вследствие от токов удар и сблъскване с жици.	Обезопасени най-рисковите участъци от електропроводи и недопуснато изграждане на нови, опасни съоръжения в районите за реинтродукция на брадатия лешояд.
5.4.2.3.	Предотвратяване и превенция на бъдещо безпокойство в потенциалните гнездови райони на вида.	ПУ на ЗТ	Липса на мерки за опазване на вида	Изготвени и внесени в МОСВ предложения за режими и забрани към ПУ на съответните ЗЗ и ЗТ, които гарантират в максимална степен опазването и ограничаване безпокойството на брадатия лешояд.
5.4.2.4.	Предотвратяване изграждането на ветроенергийни паркове на територията на или в близост до районите на планирана реинтродукция на брадатия лешояд посочени в този План.	Ветроенергийните паркове	Има случаи на убити от ветрогенератори (тип перка) лешояди и орли.	Не е допуснато изграждането на ветрогенератори с хоризонтална ос (тип перка) на територията или в близост от 10 км от потенциалните гнездови места за брадат лешояд, посочени в този План.
5.4.2.5.	Недопускане на промяна в хабитата и безпокойство на освободени птици в резултат на горскостопански дейности в близост до гнездови местообитания.	Лесоустройствени планове	Безпокойство и прогонване на потенциално гнездящи двойки	Недопускане на промяна на хабитатите, безпокойство и прогонване на потенциално загнездили птици
5.5. МОНИТОРИНГ НА ВИДА И МЕСТООБИТАНИЯТА				

5.5.1.	Ежемесечен мониторинг на използването и ефективността на площадките за изкуствено подхранване	Площадки за изкуствено подхранване	Недостатъчен брой места за осигуряване на безопасна храна	Годишен доклад за ефективността на площадките с брой и разпределение на птиците по месеци, количество предоставена храна, оценка на тяхната ефективност и препоръки за последващи мерки. Броят на белоглавите лешояди, които посещават площадките се запазва постоянен или се увеличава на годишна база.
5.5.2.	Мониторинг на видовете с които съжителства брадатыят лешояд – белоглав лешояд, скален орел, гарван в териториите избарни за реинтродукция на вида според този План.	Стара планина, Рило-Родопски масив и Краище (според този План).	Липса на други индикатори за качеството на местообитанията, заплахите и хранителната база.	На база на получената информация от доклади на НПО и държавни институции за състоянието на белогалвия лешояд, скалния орел и гарвана в районите в които се изпълняват дейности по реинтродукция на брадат лешояд са предприети действия за предотвратяване на заплахи и опазване на важни места.
5.6. МЕРКИ ЗА ОБЩЕСТВЕНО ОСВЕДОМЯВАНЕ				
5.6.1.	Подготовка и разпространение на серия от специализирани информационни материали	Обществено отношение и нагласа към опазването на вида	Липса на природозащитна култура и познания за значението и опазването на вида	Ежегодно в гнездовите райони на вида са разпространявани поне 500 бр. информационни и образователни материали. Ежегодно в местни медии публикувани поне 10 статии за нуждата от опазване на вида. Заснет един филм за нуждата от опазване на вида

5.6.2.	Разработване на специални информационни табла и материали за съществуващите информационни центрове и паркови администрации	Обществено отношение и нагласа към опазването на вида	Липса на природозащитна култура и познания за значението и опазването на вида	Ежегодно в гнездовите райони на вида са разпространявани поне 500 бр. информационни и образователни материали.
5.6.3.	Провеждане на семинари с уредниците на ловно-рибарските дружества в гнездовите райони, за разясняване нуждата от опазване на вида и прилагането на добри ловностопански практики целящи опазването на лешоядите	Отношение на местните ловци, случаи на браконьерски отстрел	Липса на природозащитна култура и познания за значението и опазването на вида	Проведени десет семинара в ключови райони за опазването на вида за десет годишния период на Плана
5.6.4.	Организиране на семинари със специалистите по селско стопанство и екология в областните управи и в общините	Отношение на местните власти и заинтересовани лица	Липса на природозащитна култура и познания за значението и опазването на вида	Проведени два семинара със специалистите по селско стопанство и екология в областните управи и в общините, където се среща вида. Специалистите са запознати с изискванията по опазване на брадатия лешояд
5.6.5.	Организиране на презентации и срещи с местни хора живеещи в населените места в близост до гнезда или планирана реинтродукция на брадатия лешояд	Обществено отношение и нагласа към опазването на вида	Липса на природозащитна култура и познания за значението и опазването на вида	Ежегодно провеждани срещи с клубовете по екстремни спортове в страната, които практикуват дейността си в райони с обитавани гнезда на черни лешояди

5.6.6.	Реализиране на дългосрочна програма по превенция на използването на отрови.	Незаконно използване на отрови	Има случаи на незаконно използване на отрови в целевите територии	Осъществени кампании във всички населени места от гнездовите райони на вида, където съществува практика за незаконно ползване на отрови
5.6.7.	Провеждане на семинар с представители на районните прокуратури в страната за съгласуване на мерки срещу използването на отровни примамки и унищожаването на защитени видове.	Съдебни решения	Има редица случаи на отказ на прокуратурата от наказателно преследване срещу лица отровили защитени видове по ЗБР.	Има поне две повдигнати обвинения на извършители на отравяне на защитени видове в България.
5.6.8.	Популяризиране, сред заинтересуваните институции и целеви групи на новата генерация ветрогенератори с вертикална ос-безопасни за реещите птици.	Становища, ОВОС, инвестиционни намарения.	Все още се инсталират ветрогенератори (тип перки), въпреки, че има по-ефективни и безопасни за реещите птици такива с вертикална ос.	Всички заинтересувани страни – държавни институции, консултантски компании, НПО, инвеститори, и др. знаят и имат прдевид ветрогенераторите с вертикална ос при планиране изграждането и обсъждането на проектите за изграждане на ветроенергийни паркове.
5.6.9.	Насърчаване на международното сътрудничество и обмяна на опит	Участие в международни и национални срещи за обмяна на опит	Необходимост от координирани усилия и обмяна на информация за адекватното опазване на вида	Провеждане на семинари с организации от различни страни, работещи по опазване на брадация лешояд. Участие на български представители на международни срещи за опазване на брадация лешояд

7.2. Ревизия

Настоящия план за действие е със срок на действие до 2025 г. Ревизия ще бъде извършена след доклад на работната група по изпълнение на плана, ако във времето на действието му, брадат лешояд се появи по естествен път и заеме територия в страната или някакви обстоятелства доведат до ускоряване на стартирането на пускането на екземпляри от вида в природата.

VIII. ОПИСАНИЕ И ОБОСНОВКА НА ПРИОРИТЕТНИТЕ РАЙОНИ ЗА ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ НА ГНЕЗДЯЩАТА ПОПУЛАЦИЯ НА БРАДАТ ЛЕШОЯД В БЪЛГАРИЯ

Възстановяването на брадация лешояд не може да бъде планирано или изпълнено в част или един определен район на страната, поради малката площ, териториалното поведение на вида и необходимостта от създаване на гнездова групировка от минимум 6-9 двойки (нефрагментирана). Цялата територия на страната трябва да бъде разглеждана, като обект на настоящия План, като се посочат райони, в които може най-скоро да бъдат постигнати условия за гнездене на брадаци лешояди и те да бъдат доведени до максимално добро състояние до 2020 година. Междувременно дейности по подобряване и на другите потенциално подходящи райони трябва да бъдат изпълнявани.

Планът за действие за брадация лешояд разглежда вида и необходимите мерки за неговото възстановяване и опазване на територията на цялата страна, като на базата на предпроектно проучване са определени всички потенциално подходящи райони (използвани са следните единици – Защитени територии и Защитени зони по ЗБР). От тях са определени тези, в които освобождаване на птици може да започне незабавно, или след минимални подготвителни действия (те са отбелязани със звездичка *), както следва:

8.1. Стара планина, със следните подрайони:

НП „Централен Балкан”

Дирекция „Национален парк Централен Балкан” е регионална административна структура на Министерството на околната среда и водите (МОСВ) като самостоятелно юридическо лице за управлението на защитената територия НП "Централен Балкан", в изпълнение на Закона за защитените територии. Дирекцията се ръководи от директор.

Национален парк „Централен Балкан” е обявен като „народен” на 31.10.1991 г. с обща площ 73 261,8 ха. Съгласно Заповед № РД – 396 от 15 октомври 1999 г. на Министъра на околната среда и водите е прекатегоризиран в Национален парк с обща площ 71 669,5 ха., от тях резерватна площ – 20 019,6 ха (9 резервата). Съгласно Заповед No.РД-559 от 05.09.2008 за обявяване на Защитена зона „Централен Балкан” по Директива за птиците (BG 0000494), площта на Парка възлиза на 72021.07 хектара. поминък.

Институционалният капацитет на ДНП „Централен Балкан” и активно работещите НПО, провеждащата се от 2010 година реинтродукция на белоглав лешояд и подходящите физикогеографски условия, правят района един от най-добрите райони за реинтродукция на вида в България. Известен проблем представлява липсата на площадка за подхранване на по-стръмен (подходящ за брадация лешояд) терен, за което действащата площадка поддържана от Зелени Балкани до с. Манолово, Община Павел Баня, не е подходяща. Неизвестно е положението с пашата на селскостопански животни в безлесната зона на Парка, която предстои да бъде посочено в новия план за управление на Парка. Досега се знае, че в безлесната зона, в частта от нея, която е разрешена за паша (около 16 000 ха) пашуват около 20 000 животни - овце, крави и коне. Тази плътност е условно - достатъчна

за изхранване на 10 двойки брадати лешояди. В последните години, обаче, ДНП „Централен Балкан“ и туристи не одобряват ползването на Парка за паша на селскостопански животни, и чрез некоординирани действия може да се стигне и до компрометиране на този положителен за брадания лешояд факт. При всички положения, изграждане и поддържане на поне две площадки за подхранване в по-високите части в най-източната и най-западната части на Парка, заедно с разселване на кози, ще подобрят условията за брадания лешояд.

33 „Централен Балкан – буфер“ – BG 0002128 и 33 „Васильовска планина“ - BG 000

Двете зони са с площ съответно 71 984 и 45 472 хектара. С малки изключения, огражда НП „Централен Балкан“. Тук са някои от потенциално важните за реинтродукцията на брадания лешояд скални стени – тези във Васильовска планина и Енинското ждрело. Като цяло, водещите дейности за вида трябва да се случват във НП „Централен Балкан“, а тук да се очаква разселване и да се подготвят подходящите места за заемане на територия от вида, чрез поддържане на площадка за подхранване и/или разселване на чифтокопитен дивеч.

Около гр. Тетевен е подходящо да се направи и реинтродукция на белоглав лешояд, като подготвителна дейност за брадания лешояд. В Зоната биха могли да се обособят 3-4 територии на брадати лешояди, в зависимост от разпределението на двойките скални орли. По-важната роля на зоната е като буфер на НП „Централен Балкан“ за брадания лешояд, където е възможно да се „разтеглят“ териториите, на някои от двойките в покрайнините на Парка.

ПП „Врачански Балкан“

Природен парк „Врачански Балкан“, е разположен в Северозападна България обхваща по-голяма част от Врачанска планина и масива на Лакатнишките скали. Най-високата точка на планината е връх Бегличка могила с надморска височина 1482 m, разположен в едноименния дял, а най-ниската точка на планината 237m. Природен парк „Врачански Балкан“ е включен в две защитени зони от мрежата НАТУРА 2000: - Специална защитена зона BG0002053 с площ 30 879.80 ха. по Директива 79/409 на ЕЕС; - Защитена зона BG 0000166 с площ от 38 494.47 ха. по Директива 92/43 на ЕЕС.

Дирекцията на природен парк (ДПП) „Врачански Балкан“ е специализирано териториално поделение на Изпълнителна Агенция по Горите. За изпълнение на функциите си Дирекцията на Природен парк „Врачански Балкан“ разполага с щат от 12 човека.

На територията на ПП „Врачански Балкан“ освобождаване на брадати лешояди може да започне незабавно. Тук са най-представителните в България карстови скални масиви, представляващи идеален гнездови субстрат за брадания лешояд. Надморската височина на района е оптимална за вида. В резултат на дългогодишни дейности на Дружеството за защита на хищните птици (ДЗХП), включени в проект „Завръщане на

лешоядите в България” LIFE08NAT/BG/278 след 2010 година, в района има действаща площадка за подхранване на лешояди и успешно реинтродуцирана и увеличаваща се колония белоглави лешояди. В бъдеще ще е необходимо изграждане и поддържане на още една площадка за подхранване в южната част на Парка.

Стимулиране на пасищното животновъдство и реинтродукцията на някои видове едър дивеч – дива коза, елен лопатар, благороден елен ще са от полза за брадатия лешояд и пасищните местообитания. В ПП „Врачански Балкан” могат да гнездят 4-5 двойки брадати лешояди. Това прави разглеждането на територията като самостоятелен район недостатъчно, тъй като, за да бъде устойчива, гнездовата групировка трябва да е съставена от 6-9 двойки. Следва да се има предвид, че гранчешите с Парка 33 „Западен Балкан” и 33 „Понор” също са подходящи за гнездене на брадат лешояд и трите зони заедно осигуряват минималната територия с потенциал за гнездене на над 9 двойки от вида.

33 „Западен Балкан” – BG 0002002

Площта на зоната е 146 831 ха. Въпреки, че е близо до територията на ПП „Врачански Балкан” и има сходни физикогеографски характеристики, в района на 33 „Западен Балкан” не е работено целенасочено за подобряване условията за лешоядите и в настоящия момент няма условия за пускане на брадати лешояди. Ако обаче в района се изгради и поддържа площадка за подхранване на лешояди и се изпълнят образователни дейности и такива по запознаване на обществеността с опазването на лешоядите, то би могло да се приеме, че след пускане на брадати лешояди в ПП „Врачански Балкан”, тази зона може да удовлетвори условието за реинтродукция на вида в район подходящ за минимум 6-9 двойки. Гнездова групировка от 6 до 9 двойки е възможна на територията на ПП „Врачански балкан”, 33 „Западен Балкан” и 33 „Понор”. Тук ще е добре да се търси и изгарди сътрудничество с природозащитни организации в Сърбия (Завод за защита на природата, ПП „Стара планина” в Сърбия и др.), с които да се разработят трансгранични проекти включващи дейностите по подготовка на района и бъдеща реинтродукция на брадтия лешояд.

33 „Понор” - BG 0002005

Площта на зоната е 31 376 ха. Подобно на описанието за 33 „Западен Балкан” в предходната точка.

ПП „Сините камъни”

Защитена зона по Директивата за птиците е „Сините камъни – Гребенец” - BG 00002058 с площ 15 844 ха.

На изток и север, районът граничи с Котленска планина, а на запад - с Твърдишка планина. На юг склоновете се спускат стръмно към Горнотракийската низина.

Територията се характеризира с няколко върха, насечени с дълбоки долини: връх Българка - 1181м; Сидовска планина - 1011м.; Гребенец - 1034м. В подножието на връх Българка, в местността Карандила са разположени най-големите скални масиви на Източна Стара планина. Високите части на върховете са покрити с букови гори и изкуствено залесени борове. В по-ниските части има обширни открити площи.

На територията на Парка Зелени Балкани проведе успешна реинтродукция на белоглав лешояд, чиято численост се увеличава трайно след началото на дейностите по повторно въвеждане през 2010 г. В района има изградена и поддържана площадка за подхранване на лешояди.

Територията е подходяща за 1 двойка брадати лешояди, като на територията на Парка е препоръчително разселване на чифтокопитни диви животни – дива коза (Вълчев и кл. 2007), лопатар и др.

33 „Котленска планина” – BG 0002029

На запад и юг, Котленска планина граничи с Твърдишка планина и Сливенска планина. Най-високият връх в района е Разбойна - 1128м. Има няколко сравнително неголеми скални масива. Най-големият и подходящ за лешояди е масивът „Злостен”. Подходящи са и „Урушките скали”, „Терзиеви порти” и „Орлови пещери”. Площта на зоната е 99 299 ха. Подходяща е за 1-2 двойки брадати лешояди, в зависимост от разпределението на двойките скалните орли.

На територията на Зоната, след 2010 г., ФДФФ провежда успешна реинтродукция на белоглав лешояд, чиято численост се увеличава трайно. Има изградена и поддържана площадка за подхранване на лешояди. Увеличаване броя и вида на дивите чифтокопитни с реинтродукции на лопатар и дива коза ще подобри условията за лешояди в района.

Голяма част от пасищата в планина не се използват за паша, поради липса на водоизточници (водопой). Кооперативно или чрез инициатива на Община Котел може да се осигури вода водопой на добитъка на пасищата в местността „Сухи дял”, което ще окаже благоприятно влияние на тревните местообитания и ще има повече достъпна храна за лешоядите (по-големи стада и брой животни= очакван по-голям отпад).

33 „Ришки проход” – BG 0000149

В прохода се намират няколко стръмни скални масиви на около 700 м. надм. вис. Това са най-подходящите масиви за брадат лешояд в Източна Стара планина. На река Камчия е изграден голям язовир. Северните и южни склонове на планината са стръмни и непристъпни, в голяма степен облесени с широколистни гори. По билото има обширни открити площи (пасища). Изграждане и поддържане на площадка за подхранване на лешояди и разселване на лопатар и благороден елен биха подобрили значително местообитанието за брадат лешояд.

Тук може да се очаква заемана на една територия на брадат лешояд, при благоприятно разпределение на двойките скални орли.

33 „Провадийско-Роякско плато” – BG 0002038

Това е плато с обща площ 121 830 хектара, граничещо със северните склонове на Източна Стара планина. Двата района са разделени от долината на река Голяма Камчия. В долината са разположени дълги (километрични) скални венци с варовиков произход. Те, заедно с венците, разположени по ръба на платото, са изключително поръозни с многобройни скални ниши. Тези скали представляват най-подходящите гнездови места за белоглави лешояди в Източна Стара планина. Поради ниската си средна надморска височина (около 300 м), те не са най-приоритетното място за брадация лешояд. Най-високият връх в района е връх Свраките - 389м.

В този район и граничните му, не е възможно гнездене на повече от 1-2 двойки и то при благоприятно разпределение на териториите на двойките скални орли. Изграждане и поддържане на площадка за подхранване на лешояди и дейности по разселване на чифтокопитен дивеч – лопатар и благороден елен ще подобрят условията за брадация лешояд. Реинтродукция на белоглавия лешояд в района в синхрон с подобна дейност в 33 „Камчийска планина” ще увеличи многократно шансовете за заемане на територии от брадати лешояди в бъдеще, когато започне пускането на вида в страната.

33 „Камчийска планина” – BG 0002044

Потенциалните гнездови скали се намират в района между селата Снежа и Билка. В този район и граничните му, не е възможно гнездене на повече от 1 двойка и то при благоприятно разпределение на териториите на двойките скални орли. Изграждане и поддържане на площадка за подхранване на лешояди и дейности по разселване на чифтокопитен дивеч – лопатар и благороден елен ще подобрят условията за брадация лешояд. Реинтродукция на белоглавия лешояд в района в синхрон с подобна дейност в 33 „Провадийско–Роякско плато” ще увеличи многократно шансовете за заемане на територии от брадати лешояди в бъдеще, когато започне пускането на вида в страната.

Като цяло в Източна Стара планина и Предбалкан е почти невъзможно да се оформи гнездова групировка от повече от 4-5 двойки брадати лешояди, и то при най-благоприятно разпределение на териториите на вида, както и на тези на двойките на скалния орел. Ето защо подрайоните в Източна Стара планина би трябвало да се разглеждат, като допълнение и разширяване на този около НП „Централен Балкан”.

8.2. Рило-Родопски масив, със следните подрайони:

НП „Рила” и ПП „Рилски манастир”

В НП „Рила” (най-големият Национален парк в България) и ПП „Рилски манастир” се намират много подходящи места, по историческите описания на местообитанията на

брадация лешояд от последните десетилетия в Европа. Алпийските терени, скални масиви, трогови долини и пасища над горната границата на гората, представляват добра предпоставка за реинтродуциране на вида.

Тук е втората най-голяма популация на дива коза в България - около 255 бр. (Вълчев и кол. 2007), вероятно над 350 бр. задено с ПП „Рилски манастир“, но тя е недостатъчна за изхранването дори на една двойка от вида (необходими са мин 800 бр). Освен това в НП „Рила“ и ПП „Рилски манастир“ има условия за гнездене на около 5 двойки брадати лешояди, на които ще са необходими около 4000 диви кози и то разпределени в съответните гнездови територии. Ето защо изграждане на поне две площадки една в НП „Рила“ и една в ПП „Рилски манастир“ ще са повече от необходими. В същото време дейности по увеличаване на запаса на дивата коза и реинтродуциране на козилог би подобрило значително условията за брадация лешояд.

Дирекциите на двата Парка получават и биха могли да получат помощ от редица НПО. Райнът не може да бъде поддържа устойчива гнездова групировка от брадати лешояди, но в комбинация с близки НП „Пирин“ и ЗЗ „Кресна“ и прилежащи територии на ЗЗ „Родопи- Западни“, е възможно оформянето на общо над 9 двойки.

8.3. НП „Пирин“ и ЗЗ „Кресна“

В НП „Пирин“ има подходящи местообитания, по традиционните описания на местообитанията на брадация лешояд от последните десетилетия в Европа. Алпийските терени, скални масиви, трогови долини и пасища над горната границата на гората представляват добра предпоставка за реинтродуциране на брадация лешояд. Тук е втората най-голяма популация на дива коза в България (около 200-300 бр.), но тя е недостатъчна за изхранването дори на една двойка от вида (необходими са мин 800 бр). Освен това в НП „Пирин“ има условия за гнездене на около 3 двойки брадати лешояди, на които ще са необходими около 2400 диви кози и то разпределени в съответните гнездови територии. Ето защо ще е необходимо изграждане на поне една площадка за подхранване на лешояди в Парка. В същото време дейности по увеличаване на запаса на дивата коза и реинтродуциране на козилог би подобрило значително условията за брадация лешояд.

Дирекцията на Парка получава и би могла да получи помощ от редица НПО. В Кресненския пролом (ЗЗ „Кресна“) ФДФФ изпълнява проект „Живот за Кресненския пролом“ LIFE11 NAT/BG/363, който предвижда подобряване на условията за лешоядите в района (хранителна база, анти-отровни дейности, повишаване природозащитната култура на населението и т.н.). От 2010 ФДФФ поддържа площадка за подхранване и провежда реинтродукция на белоглави лешояди. В началото на 2015 година в района има минимум три гнездящи двойки белоглави лешояди и още две проявяват брачно поведение и строеж на гнезда. Годишно над 100 белоглави лешояди ползват площадката за подхранване и пребивават в района. Новосформираната колония пребивава в НП „Пирин“ през горещите месеци на годината. В района на Кресненския пролом е възможно да гнезди една двойка брадати лешояди. Заедно с Пирин биха могли да са общо 4, а в комбинация с НП „Рила“ и ПП „Рилски манастир“ над 9 двойки – т.е. възможно е да се оформи устойчива гнездова групировка.

Има добри институционални предпоставки, държавна структура ДНП „Пирин“, както и активни природозащитни организации (ФДФФ, Балкани, Семпервива и др.). В последните години сезонното пашуване на добитък в алпийската зона на Парка доста се увеличи. Ако протестите на природолюбители и туристи за намаляване на пашата в Парка бъдат чути, от администрацията или държавната власт, това ще доведе до намаляване на хранителната база за лешоядите и намаляване на шансовете за успешно реинтродуциране на брадатия лешояд.

8.4. 33 „Родопи – Западни“

Райнът е в непосредствена близост до 33 „Родопи-Средни“ и НП „Пирин“ и НП „Рила“, където условията за реинтродукция на брадат лешояд, са добри. Тук трябва да се изгради и поддържа площадка за подхранване и да се проведат образователни дейности и запознаване на целевите групи (ловци, животновъди, ветеринари, горски служители и др.) с програмата за възстановяване на брадатия лешояд. При изпълнение на споменатите дейности, ще може да се разчита на подходящи местообитания и добри условия за 4-5 двойки брадати лешояди, които в допълнение на тези от 33 „Родопи – Средни“ и тези от НП „Пирин“ и НП „Рила“ ще формират обща устойчива и самоподдържаща се гнездова групировка (над 9 двойки). Този район се явява свързващо звено между западната и източната част на Рило-родопския масив.

Подходящи места за гнездене на брадат лешояд има в районите на Триград и Ягодина, Девин, Киричим и Пещера. Трябва да се работи за подобряване на хранителната база – площадки за подхранване и увеличаване на запаса на едрите чифтокопитни. Тук към момента се намира най-голямата суб-популация на дивата коза у нас – 631 бр (Вълчев и кол. 2007). В района активно работят няколко неправителствени организации.

8.5. 33 „Родопи-Средни“

Райнът е в непосредствена близост до 33 „Родопи-Източни“, където условията за реинтродукция на брадат лешояд, са най-добрите в страната (виж. следващата точка). Тук трябва да се изгради и поддържа площадка за подхранване и да се проведат образователни дейности и запознаване на целевите групи (ловци, животновъди, ветеринари, горски служители и др) с програмата за възстановяване на брадатия лешояд. При изпълнение на споменатите дейности, ще може да се разчита на подходящи местообитания и добри условия за 4-5 двойки брадати лешояди, които в допълнение на тези от 33 „Родопи – Източни“ и донякъде с района на Национален парк „Гората Дадя“ в Гърция да формират обща устойчива и самоподдържаща се гнездова групировка (над 9 двойки).

В района се намира едно от най-големите ловни стопанства в страната със сравнително гъста популация на копитен дивеч. Има и постоянно нарастваща популация на дивата коза. Предвид големия хранителен периметър на вида се предполага, че гнездова популация от тук ще търси храна в намиращите се наблизо Източни Родопи.

Подходящи места за гнездене на брадат лешояд има в районите на селата Хвойна, гр. Лъки, Добростан, Бачково и в района на яз. Боровица. В исторически план се споменава гнезденето на вида в резерват Червената стена В района активно работят няколко неправителствени организации.

8.6. 33 „Родопи – Източни“

На територията на 33 „Родопи-Източни“ освобождаване на брадати лешояди може да започне незабавно. Тук са най-подходящите в България условия за лешояди – големи скални масиви, представляващи идеален гнездови субстрат за брадатия лешояд и много добра хранителна база – добитък и дивеч. Надморската височина на района е по-ниска от традиционно описваната в последните десетилетия за вида. Но тук има данни за гнездящи двойки брадати лешояди в гръцката част на планината, подкрепени и от данни от Македония за успешно гнездо разположено на височина 450 м.н.в. при същата географска ширина. В района има активно действащи НПО (БДЗП, Зелени Балкани, Приятели на Родпоските крави, СЛРБ и др.). Има 4 действащи площадки за подхранване на лешояди, и най-големите и увеличаващи се колонии на белоглави лешояди (общо над 70 дв.) в тази част на Балканския полуостров. Тук се намира и най-голямата популация на елен лопатар в страната – около 1000 броя в ЛС „Студен кладенец“. В гръцката част на Източни Родопи се намира Национален парк „Гората Дадя“, който е обявен за опазване на единствената на Балканите колония на черен лешояд (около 25 двойки). В района се провежда дългогодишна и системна работа по опазване на биологичното разнообразие с фокус на лешоядите още от края на 1980-те години. В района могат да гнездят 5-6 двойки брадати лешояди. Това прави разглеждането на територията като самостоятелен район условно-възможно, тъй като гнездовата групировка за да е устойчива трябва да е съставена от 6-9 двойки. Но възможността за трансгранични дейности с Национален парк „Гората Дадя“, където има потенциал за още 2-3 двойки и при подобряване на условията в 33 „Родопи-Средни“ може да се приеме, че може да се получи обща гнездова групировка по-голяма от 9 двойки.

Като рисков факт се приема близостта с Гърция където проблема с отровите е много по значим.

Подходящи места за гнездене на брадат лешояд има по долините на реките Арда и Крумовица.

Краище

Районът „Краище“ е подходящ като свързващо звено между район „Стара планина“ и район „Рило-родопски масив“. Изграждане на площадки за подхранване и дейности по увеличаване на дивите чифтокопитни (като реинтродукцията на дива коза на Витоша) ще допринесат за подобряване на условията за лешоядите в района. Реинтродукция на белоглавия лешояд в 33 „Земенски пролом“ и 33 „Конявска планина“ ще повишат многократно шансовете на района за заселване на брадати лешояди при

старт на реинтродукцията в страната. Проблем представлява фрагментираността на района и невъзможността за единни дейности на цялата територия. При благоприятно стечение на обстоятелствата и наличие на желаещи институции и НПО да действат синхронно в различните зони, би могло да се очаква, заемане на 2-4 територии от брадати лешояди, при положение, че „Стара планина“ и „Рило-родопския масив“ са вече заселени, или птици от тези райони се появят в „Крайще“.

- ПП „Витоша“
- ЗЗ „Земенски пролом“
- ЗЗ „Кървав камък“
- ЗЗ „Руй“
- ЗЗ „Конявска планина“
- ЗЗ „Осогово“

Препоръчва се към момента на стартиране на преки дейности по реинтродукцията, по-специално – преди освобождаването на птиците, да се направи актуална към момента оценка на конкретните условия в избраните райони, по-специално в частта:

- Хранителна база;
- Заплахи;
- Институционален капацитет;

И да се даде приоритет на мястото, което има най-голям потенциал за създаване на трайна гнездова групировка от минимум 9 двойки брадати лешояди.

IX. Бюджет и Времева рамка

Дейности и потенциални източници на финансиране		Разпределение във времето									
		2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
5.2. ЗАКОНОВИ И ИНСТИТУЦИОНАЛНИ МЕРКИ ЗА ЗАЩИТА НА ВИДА, ПОЛИТИКИ, РАЗРАБОТВАНЕ НА СТРАТЕГИЧЕСКИ ДОКУМЕНТИ											
5.2.1	Допълване и подобряване на съществуващите наказателно-процесуални разпоредби, касаещи незаконното използване на отрови. (МОСВ, МЗХ, ДНП, ДПП, ЛАЙФ, НПО)		3000	3000							
5.2.2	Въвеждане на задължителни застраховки за селскостопански животни, включващи риска „щети от хищници“ на територията на цялата страна, като изискване за получаване на субсидии и/или разрешителни за паша в Националните паркове. (МОСВ, МЗХ, ДНП, ДПП, НПО)		3000	3000			3000				
5.2.3	Приемане на определен допустим запас на вълка в България и приемане на мерки за поддържане на популацията в стабилно състояние, на базата на което да се разработят мерки за намаляване на конфликта с животновъди и ловни стопанства. (МЗХ, МОСВ, НПО)	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000
5.2.4	Включване като спешни и приоритетни мерките за опазване на брадация лешояд в плановете за управление на защитените територии и местата от НАТУРА 2000, в които се среща вида или е планирано неговото реинтродуциране в този План. (МОСВ, ОПОС, ЛАЙФ, ТГС, ДНП, ДПП, НПО)	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000
5.2.5	Обявяване на нови ЗТ с цел защита на новосформирани гнездови двойки или отговарящи на изискванията за реинтродукция на вида, спрямо този План.		2000	5000	5000			2000	5000	5000	5000

	(МОСВ, МЗХ, ОПОС, ЛАЙФ, ТГС, ДНП, ДПП, НПО)										
5.2.6	Интегриране реинтродукцията и опазването на брадатия лешояд в национални, регионални общински стратегии за развитие в общини и региони важни за опазването на вида (МОСВ, ОПОС, ПРСР, ЛАЙФ, ТГС, Общински администрации, Областни администрации, НПО)		5000	1000	1000	1000	1000	5000			
5.2.7	Адаптиране на дейностите, предвидени в общинските и регионални планове за развитие с изискванията на брадатия лешояд и съобразяване с бъдещата му реинтродукция. (МОСВ, ОПОС, ПРСР, ЛАЙФ, ТГС, Общински администрации, Областни администрации, НПО)		20000	1000	1000	1000	1000	5000			
5.2.8	Разработване на протокол от РИОСВ за действия в случай на спешни ситуации - отравяния, горски пожари и т.н., адресирани до регионални ветеринарни служби, РДГ и общински администрации и кметства; (МОСВ, РИОСВ, МЗХ, ИАГ, БАБХ, ОПОС, ЛАЙФ, ДНП, ДПП, НПО)	2000	5000								
5.2.9	Разработване на стратегия за действие при избухване на заразни заболявания по домашните и дивите животни (МОСВ, МЗХ, БАБХ, ОПОС, ЛАЙФ, ДНП, ДПП, НПО)	2000	5000								
5.3. ВЪЗСТАНОВИТЕЛНИ, ПОДДЪРЖАЩИ И ДРУГИ ПРИРОДОЗАЩИТНИ МЕРКИ ЗА ВИДА											
5.3.1	Изготвяне на моментен анализ и оценка и приоритизиране на избраните райони за започване на реинтродукция на брадат лешояд непосредствено преди старта на фактическо освобождаване на птици в природата. (МОСВ, ИБЕИ, ОПОС, ЛАЙФ, НПО, частни донори)						20000	20 000	20000	20000	20000
5.3.2	Осигуряване на брадати лешояди за	3000	50000	50000	20000	20000	20000	20000	20000	20000	50000

.	освобождение в България- договаряне на внос на птици от ЕЕР за братията лешояд. Повишаване на капацитета на ЕЕР за братията лешояд, с увеличаване на броя на размножаващи се двойки в България от 1 на 3. Една има понастоящем в ЦРРРВ на Зелени Балкани. В рамките на този План да се сформира още 2-3 там и една в Зоопарк София. (МОСВ, ОПОС, ТГС, ЛАЙФ, НПО, частни донори)										
5.4. ВЪЗСТАНОВИТЕЛНИ ИЛИ ПОДДЪРЖАЩИ МЕРКИ ЗА МЕСТООБИТАНИЯТА НА БРАТАИЯ ЛЕШОЯД											
5.4.1.1.	Поддържане на сега съществуващата мрежа от 9 площадки за подхранване на лешояди в България: 1 бр ДЗХП (Врачански Балкан при с. Долно Озирово); 2 бр на БДЗП (Източни Родопи при гр. Маджарово и с. Студен кладенец); 3 бр на Зелени Балкани (Източни Родопи при с.Пелевун, Сините камъни при гр.Сливен, Централен Балкан при с.Манолово); 1 бр на СЛРБ (Източни Родопи при с. Нановица, ЛС „Студен кладенец“); 2 бр на ФДФФ (Кресненски пролом при с. Ракитна, и Източна Стара планина при гр. Котел); (МОСВ, МЗХ, БАБХ, Общини, ОПОС, ЛАЙФ, ПРСР, ДНП, ДПП, ТГС, НПО, частни донори)	324000	324000	324000	324000	324000	324000	324000	324000	324000	324000
5.4.1.2.	Разширяване на мрежата от площадки за подхранване на лешоядни птици в страната с още 10 площадки. (МОСВ, МЗХ, БАБХ, Общини, ОПОС, ЛАЙФ, ПРСР, ДНП, ДПП, ТГС, НПО, частни донори)	330000	330000	330000	330000	330000	330000	330000	330000	330000	330000
5.4.1.3.	Подпомагане и стимулиране на животновъдите, прилагащи традиционни екстензивни животновъдни практики,	1000	10000	1000	10000	1000	10000	1000	10000	1000	10000

	сезонна миграция, лятно паша в алпийски пасища и др. (МОСВ, МЗХ, БАБХ, ЛАЙФ, ПРСР, ДНП, ДПП, НПО, частни донори)										
5.4.1.4.	Възстановяване на едър копитен дивеч (козиарог в Рила, Пирин и Централен Балкан; дива коза във Врачански Балкан и Сините камъни; лопатар в Котленска и Камчийска планини и Кресненския пролом и др.) и повишаване на контрола на браконьерските практики (отстрел, примки и т.н.). (МОСВ, МЗХ, ОПОС, ЛАЙФ, ПРСР, ДНП, ДПП, СЛРБ, ТГС, НПО, частни донори)	5000	5000	40000 0	400000	400000	400000	400000	400000	400000	400000
5.4.2. Мерки за ограничаване въздействието на заплахите и премахване на лимитиращи фактори в избраните райони.											
5.4.2.1.	Провеждане на кампании срещу незаконното използване на отрови (МОСВ, МЗХ, БАБХ, ТГС, ОПОС, ЛАЙФ, ДНП, ДПП, СЛРБ, НПО)	5000	10000	10000	5000	10000	10000	5000	10000	10000	5000
5.4.2.2.	Изолиране на опасни електропреносни стълбове и предотвратяване инстелирането на нови опасни трасета в районите на реинтродукция на брадатия лешояд. (МОСВ, ЕРП- ЧЕЗ, ЕВН, ЕнергоПро, ТГС, ОПОС, ЛАЙФ, ДНП, ДПП, НПО, частни донори)		10000	50000	200000	200000	200000	100000	50000	30000	10000
5.4.2.3.	Предотвратяване и превенция на бъдещо безпокойство в потенциалните гнездови райони на вида. (МОСВ, МЗХ, ДНП, ДПП, НПО, ОПОС, ЛАЙФ, частни донори)	5000	5000	5000	5000	5000	5000	5000	5000	5000	5000
5.4.2.4.	Предотвратяване изграждането на ветроенергийни паркове на територията на или в близост до районите на планирана реинтродукция на брадатия лешояд	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000

	посочени в този План. (МОСВ, НПО)										
5.4.2.5.	Недопускане на промяна в хабитата и безпокойство на освободени птици в резултат на горскостопански дейности в близост до гнездови местообитания (МОСВ, МЗХ, ДНП, ДПП, НПО, ОПОС, ЛАЙФ)	5000	5000	5000	5000	5000	5000	5000	5000	5000	5000
5.5. МОНИТОРИНГ НА ВИДА И МЕСТООБИТАНИЯТА											
5.5.1.	Ежемесечен мониторинг на използването и ефективността на площадките за изкуствено подхранване (МОСВ, ЛАЙФ, ОПОС, БОЦ, ИБЕИ, ДНП, ДПП, НПО,	9000	9000	15000	15000	15000	15000	20000	20000	20000	20000
5.5.2.	Мониторинг на видовете с които съжителства брадантият лешояд – белоглав лешояд, скален орел, гарван в териториите избарни за реинтродукция на вида според този План. (МОСВ, ЛАЙФ, ОПОС, БОЦ, ИБЕИ, ДНП, ДПП, НПО, частни донори)	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000
5.6. МЕРКИ ЗА ОБЩЕСТВЕНО ОСВЕДОМЯВАНЕ											
5.6.1.	Реализиране на дългосрочна програма по превенция на използването на отрови (МОСВ, МЗХ, БАБХ, Общински администрации, СЛРБ, ТГС, ЛАЙФ, ОПОС, ДНП, ДПП, НПО, частни донори)	50000	50000	50000	50000	50000	50000	50000	50000	50000	50000
5.6.2.	Подготовка и разпространение на серия от специализирани информационни материали (МОСВ, ТГС, ЛАЙФ, ОПОС, ДНП, ДПП, НПО, частни донори)	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000
5.6.3.	Разработване на специални информационни табла и материали за съществуващите информационни центрове и паркови администрации	5000	5000	5000	5000	5000	5000	5000	5000	5000	5000

	(МОСВ, МЗХ, ПРСР, ТГС, ЛАЙФ, ОПОС, ДНП, ДПП, НПО, частни донори)										
5.6.4	Провеждане на семинари с уредниците на ловно-рибарските дружества и горските служители в гнездовите райони, за разясняване нуждата от опазване на вида и прилагането на добри ловностопански и горскостопански практики целящи опазването на лешоядите (МОСВ, МЗХ, СЛРБ, ТГС, ЛАЙФ, ОПОС, ДНП, ДПП, НПО, частни донори)	5000	5000	5000	5000	5000	5000	5000	5000	5000	5000
5.6.5	Организиране на семинари със специалистите по селско стопанство и екология в областните управи и в общините (МОСВ, МЗХ, Общински администрации, Областни администрации, ТГС, ЛАЙФ, ОПОС, ДНП, ДПП, НПО, частни донори)	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000
5.6.6	Организиране на презентации и срещи с местни хора живеещи в населените места в близост до гнезда или планирана реинтродукция на брадатия лешояд (МОСВ, МЗХ, Общински администрации, ТГС, ЛАЙФ, ОПОС, ДНП, ДПП, НПО, частни донори)	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000
5.6.7	Провеждане на семинари с представители на районните прокуратури в страната за съгласуване на мерки срещу използването на отровни примамки и унищожаването на защитени видове. (МОСВ, МЗХ, БАБХ, ИБЕИ, Общински администрации, СЛРБ, ТГС, ЛАЙФ, ОПОС, ДНП, ДПП, НПО, частни донори)			5000		5000		5000		5000	
5.6.8	Популяризиране на ветрогенераторите с вертикална ос, които са безопасни за реещите се птици като алтернатива на перките.	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000

	(МОСВ, ИБЕИ, Общински администрации, ТГС, ЛАЙФ, ОПОС, ДНП, ДПП, НПО, частни донори)										
5.6.9	Насърчаване на международното сътрудничество и обмяна на опит (МОСВ, ИБЕИ, ТГС, ЛАЙФ, ДНП, ДПП, НПО, частни донори)	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000
	ОБЩА СУМА (лв)	783000	841000	1197000	1178000	1128000	1381000	1283000	1256000	1241000	1268000

ЛИТЕРАТУРА

- Antor, R. J., A. Margalida, et al. (2007). "First breeding age in captive and wild Bearded Vultures *Gypaetus barbatus*." Acta Ornithologica **42**(1): 114-118.
- Barov, B. and M. A. Derhé (2011). Lammergeier *Gypaetus barbatus* species action plan implementation review. . Review of The Implementation Of Species Action Plans for Threatened Birds in the European Union 2004-2010. B. Barov and M. A. Derhé. Final report. , BirdLife International For the European Commission.
- Berthold, P. (1967). "Über Haftfarben bei Vögeln: Rostfärbung durch Eisenoxid beim Bartgeier (*Gypaetus barbatus*) und bei anderen Arten." Zoologische Jahrbilcher Systematik **93**: 507–595.
- BirdLife_International (2004). Birds in Europe: Population Estimates, Trends and Conservation Status.
- BirdLife_International. (2012). "*Gypaetus barbatus*." IUCN 2012. IUCN Red List of Threatened Species. Version 2012.1., from <**Error! Hyperlink reference not valid.**>. Downloaded on 27 August 2012.
- BirdLife_International. (2012). "IUCN Red List for birds." from Downloaded from <http://www.birdlife.org> on 27/08/2012.
- BirdLife_International. (2015). "Species factsheet: *Gypaetus barbatus*. IUCN Red List for birds. Downloaded from <http://www.birdlife.org> on 11/02/2015." from <http://www.birdlife.org>.
- Boetticher, H. (1927). "Kurze Uebersicht über die Raubvogel und Eulen Bulgariens." Verc. Orn. Ges. Bayern **17**(4): 535-549.
- Bustamante, J. (1996). "Population Viability Analysis of Captive and Released Bearded Vulture Populations." Conservation Biology **10**(3): 822-831.
- Camiña, A. and E. Montelío (2006). "Griffon Vulture *Gyps fulvus* food shortages in the Ebro Valley (NE Spain) caused by regulations against Bovine Spongiform Encephalopathy (BSE) " Acta Ornithologica **41**(1): 7-13.
- Cramp, S., K. E. L. Simmons, et al., Eds. (1980). Handbook of the Birds of Europe and the Middle East and North Africa. The Birds of Western Palearctic. Oxford, Oxford University Press.
- Dementiev, G. P. and N. A. Gladkov (1951). Ptitsy Sovetskogo Soyza I.
- Donazar, J. A., Ed. (1991). Unidades reproductoras inusuales: Trios poliándricos. El Quebrantahuesos en los Pirineos: Características ecológicas y biología de la conservación. Madrid, Colección Técnica. Instituto Nacional para la Conservación de la Naturaleza (ICONA).

- Donazar, J. A., F. Hiraldo, et al. (1993). "Factors Influencing Nest Site Selection, Breeding Density and Breeding Success in the Bearded Vulture (*Gypaetus barbatus*)." *Journal of Applied Ecology* 30(3): 504-514.
- Frey, H. and A. Llopis (2014). Bearded Vulture European Endangered Species Programme (EEP): Annual report 2014, Vulture Conservation Foundation VCF, EAZA.
- Frey, H. and W. Walter (1989). The reintroduction of Bearded Vulture *Gypaetus barbatus* into the Alps. Raptors in the Modern World. B. U. Meyburg and R. D. Chancellor, WWGBP: Berlin, London, Paris.
- Global_Raptor_Information_Network. (2012). "Species account: Bearded Vulture *Gypaetus barbatus*."
- Heredia, R. (1991). Dispersión juvenil. Quebrantahuesos en los Pirineos: Características ecológicas y biología de la conservación. R. Heredia and B. Heredia. Madrid, Colección Técnica. Instituto Nacional para la Conservación de la Naturaleza (ICONA).
- Heredia, R. and B. Heredia (1997). European Union Species Action Plan for the Lammergeier (*Gypaetus barbatus*), European Union: 24.
- Hirzel, A. H., B. Posse, et al. (2004). "Ecological requirements of reintroduced species and the implications for release policy: the case of the bearded vulture." Journal of Applied Ecology **41**: 1103-1116.
- Hoyo, J. d., A. Elliott, et al., Eds. (1994). Hardbook of the Birds of the World Vol. 2. New World Vultures to Guinea-fowl. Barcelona, Lynx Edicions.
- IBM_Network (2012). International Bearded Vulture Monitoring Database.
- IBM_Network. (2012). "International Bearded Vulture Monitoring Newsletter " Retrieved 13.1.2012.
- Izquierdo, D. and R. Zink (2011). International Bearded Vulture Monitoring (IBM). Annual Report 2011.
- Lerner, H. R. L. and D. P. Mindell (2005). "Phylogeny of eagles, Old World vultures, and other Accipitridae based on nuclear and mitochondrial DNA." Molecular Phylogenetics and Evolution **37**: 327–346.
- Margalida, A. (2008). "Bearded vultures (*Gypaetus barbatus*) prefer fatty bones." Behav Ecol Sociobiol **63**: 187–193.
- Margalida, A., J. Berteran, et al. (2009). "Diet and food preferences of the endangered Bearded Vulture (*Gypaetus barbatus*): a basis for their conservation." Ibis **2009**(151): 235-243.
- Margalida, A., D. Garcia, et al. (2003). "Breeding biology and success of the Bearded Vulture *Gypaetus barbatus* in the eastern Pyrenees." Ibis **145**: 244-252.
- Margalida, A., R. Heredia, et al. (2008). "Sources of variation in mortality of the Bearded Vulture *Gypaetus barbatus* in Europe." Bird Conservation International **18**: 1-10.

- Negro, J. J., A. Margalida, et al. (1999). "The function of the cosmetic coloration of bearded vultures: when art imitates life." Animal Behavior **58**: F14–F17.
- Reiser, O. (1894). Materialien zu einer Ornis balcanica II. Bulgarien. In Commission bei Carl Gerold's Sohn. Wien: 204 p.
- Robel, D., D. Konigstedt, et al. (1972). "Hinweise für ornithologische Beobachtungen in Bulgarien." Falke **19**: 157-165.
- Schaub, M., R. Zink, et al. (2009). "When to end releases in reintroduction programmes: demographic rates and population viability analysis of bearded vultures in the Alps." Journal of Applied Ecology **46**(1): 92-100.
- Schumann, A. (1928). "Über die erfolgreiche Zucht von *Gypaetus barbatus* im Konlichen zoologischen Garten in Sofia." Mitt. Naturw. Inst. in Sofia **I**: 145-155.
- Stoyanov, E. (1999). Observation of the Bearded Vulture *Gypaetus barbatus*. Bearded Vulture Reintroduction in the Alps, Annual Report 1999, Foundation for the Conservation of the Bearded Vulture: 84.
- Stoyanov, E. (2003). Study on the recent status of Bearded Vulture *Gypaetus barbatus* in Bulgaria and Macedonia. Report to Vienna Zoo 2001-2003. Blagoevgrad, Fund for Wild Flora and Fauna.
- Stoyanov, E., N. Vangelova, et al. (in prep.). "Is the Wolf Presence Beneficial to Vultures in Europe?"
- Tewes, E., Ed. (2002). A fact-finding Mission to prepare the Action Plan for the Recovery and Conservation of Vultures on the Balkan Peninsula, BVCF, FZS, FCBV, BirdLife, LPO.
- Thibault, J.-C., J.-D. Vigne, et al. (1993). "The diet of young Lammergeiers *Gypaetus barbatus* in Corsica: its dependence on extensive grazing." Ibis **135**(1): 42-48.
- Tucker, G. M. and M. F. Heath (1994). Birds in Europe: their conservation status. Cambridge, UK, BirdLife International.
- VCF. (2015). "Bearded vulture chick hatches in Cazorla – another milestone in this fantastic project to restore the species in Andalusia." from <http://www.4vultures.org/2015/04/08/bearded-vulture-chick-hatches-in-cazorla-another-milestone-in-this-fantastic-project-to-restore-the-species-in-andalusia/>.
- Боев, З. (1985). Червена книга на България. Том II - Животни. София, БАН.
- Боев, З. (2011). Брадат лешояд Червена книга на България. Том II - Животни. В. Големански. София, Българска Академия на Науките, Министерство на околната среда и водите.
- Боев, Н. and Т. Мичев (1981). Минало и сегашно разпространение на лешоядите в България. Регионален симпозиум по проект 8 - МАБ ЮНЕСКО. Сборник материали., 20-24.10.1980, Благоевград, София. БАН.
- Джунински, Е. (1980). "Към статуса на някои редки представители на орнитофауната във Виденски окръг." Орнитологичен бюлетин **7-8**: 64-69.

- Дончев, С. (1970). "Птиците на Западна Стара планина." Известия на Зоологическия институт с музей при БАН **31**: 45-92.
- Дончев, С. (1974). "Птиците на Средна и Източна Стара планина." Известия на Зоологическия институт с музей при БАН **X(I)**: 33-63.
- Костадинова, И. and М. Граматиков, Eds. (2007). Орнитологично важните места в България и НАТУРА 2000. София, БДЗП, Природозащитна поредица, Книга 11.
- Мичев, Т. (1983). Символът на българската природа. Отечествен фронт. **25.02.1983**.
- Нонев, С. (1982). "Намиране на брадат лешояд (*Gypaetus barbatus*) в Толбухински окръг." Орнитологичен бюлетин **11**: 106.
- Патев, П. (1950). Птиците в България. София, БАН.
- Симеонов, С. Д. (1962). "Брадат лешояд." Природа **2**: 96-98.
- Симеонов, С. Д., Т. М. Мичев, et al. (1990). Фауна на България. София, Издателство на Българска Академия на Науките.
- Стойнов, Е. (2007). Брадат лешояд. Атлас на гнездящите птици в България. П. Янков. София, Българско дружество за защита на птиците. **Природозащитна поредица, Книга 10**: 130-131.
- Христов, Х. and С. Христова (1994). "Брадатият лешояд (*Gypaetus barbatus*) - отново във фауната България." Неофрон, Информационен бюлетин на БДЗП **1(19)**.
- Христович, Г. К. (1894). "Среща с брадатия лешояд в България." Природа **9**: 144.

ПРИЛОЖЕНИЯ

- Снимков материал на вида
- Снимков материал, представящ типовете местообитания на вида, описани в точка 5;